

โครงสร้างการศึกษาแบบสมัยใหม่

โครงสร้างการศึกษาในสมัยนี้ ได้ดำเนินไปตามโครงสร้างการศึกษาที่เป็นแบบทันสมัย ซึ่งถายแบบและดัดแปลงมาจากแบบและวิธีการจัดการศึกษาในประเทศอังกฤษ ญี่ปุ่น และอินเดีย รูปโครงนี้ได้รักษาเป้าหมายในการทำเครื่องมือหรือกลไกของรัฐ ในอันที่จะรักษาไว้ซึ่งโครงสร้างและอุดมการณ์ทางสังคม-การเมือง แบบรัฐชาติ ซึ่งมีพระมหากษัตริย์เป็นผู้นำซึ่งอยู่ในชั้นสูงสุด เป็นผู้บริหารกลไกของรัฐ โดยมีข้าราชการซึ่งประกอบไปด้วย กลุ่มเชื้อสายพระราชวงศ์ ขุนนางดั้งเดิมและกลุ่มข้าราชการรุ่นใหม่ี่เลื่อนฐานขึ้นมา คอยการ เป็นผู้นั่งเรือ ข้าราชการทั้งหมดถือว่าเป็นคนชั้นสูงและชั้นกลาง ซึ่งมีหน้าที่ปฏิบัติราชการตามพระบรมราชโองการ และคนระดับกลางสุดคือ ราษฎรสามัญ ซึ่งมีอาชีพกสิกรรม ไร่แรงงานสร้างผลผลิตอันเป็นเศรษฐกิจหลักของประเทศ การศึกษาในสมัยใหม่นี้จึงจัดขึ้นสำหรับคนทุกชั้นดังกล่าว แต่จัดให้สอดคล้องกับความต้องการของคนแต่ละชั้นในสังคม กล่าวคือ "ชั้นสามัญให้เรียนเพียงประถม ชั้นกลาง-ใหญ่สูงถึงมัธยม ชั้นสูงให้เรียนตลอดอุดมศึกษา"

รูปโครงการศึกษาจึงแบ่งหลักสูตรและชั้นการศึกษาออกเป็น 3 ระดับ คือ ประถม มัธยม และอุดมศึกษา โดยมีเนื้อหาแยกออกเป็นสามัญศึกษา คือความรู้ที่จำเป็นต่อการดำเนินชีวิตในฐานะราษฎรที่ดีควรรู้ ได้แก่ วิชาหนังสือเลขและจรรยา กับวิสามัญศึกษา คือความรู้วิชาชีพ เช่น วิชาครู แพทย์ การช่างและพาณิชย์ เป็นต้น ทั้งนี้ได้แบ่งชั้นการศึกษาทั้ง 3 ระดับนี้ออกเป็น 2 ภาค คือ ภาคบังคับ สำหรับราษฎร

1 หจข., ร.7 ศ.1/1, เจ้าพระยาอรรคมคคีมนตรี หลวงเสลาถวาย รายงานและบันทึกว่าด้วยโครงการศึกษา ลงวันที่ 19 พฤษภาคม 2469

อายุ 7-14 ปีทุกคน ต้องเรียนจนจบชั้นประถมศึกษา ซึ่งเป็นความรู้ขั้นพื้นฐาน
 ทั้งสำหรับการฝึกหัดการเป็นพลเมืองดีของรัฐ และวิชาชีพอย่างง่าย ภาคพิเศษ
 เป็นการศึกษาในระดับมัธยมศึกษา ซึ่งให้ราษฎรเลือกเรียนตามสติปัญญาและความ
 สามารถ¹ ในภาคนี้ผู้นำทางการศึกษารุ่นใหม่พยายามจัดตั้งโรงเรียนมัธยมวิสามัญ
 ชั้นกลางและสูง สายกสิกรรมและพาณิชยกรรมขึ้นมาเพื่อสร้างชนชั้นกลางขึ้นจากราษฎร
 ระดับล่าง เพื่อช่วยพัฒนาประเทศ

สภาพการศึกษาของโรงเรียนต่าง ๆ ซึ่งได้จัดขึ้นตามโครงการศึกษา
 ที่ได้วางไว้ดังกล่าว สามารถแบ่งประเภทโรงเรียนออกตามชั้นการศึกษาได้ดังนี้คือ

โรงเรียนประถม - มัธยมสามัญ

โรงเรียนประถม - มัธยมวิสามัญ

อุดมศึกษา

โรงเรียนประถม-มัธยมสามัญ

เป็นโรงเรียนที่เปิดสอนในระดับประถมสามัญและวิสามัญ ชั้น 1-3-5
 กับมัธยมสามัญ ชั้น 1-8 โรงเรียนเหล่านี้แบ่งประเภทออกได้ตามหน่วยงานที่รับผิดชอบ
 การบริหารการศึกษา เป็นโรงเรียนรัฐบาล โรงเรียนประชาบาล และโรงเรียนราษฎร์²

โรงเรียนรัฐบาล

เป็นโรงเรียนที่กระทรวงธรรมการรับผิดชอบจัดการบริหารการศึกษา
 โดยตรง โดยใช้จ่ายเงินรัฐบาลในงบประมาณของกระทรวงตามวิธีเบิกจ่ายกระทรวง-
 พระคลังมหาสมบัติ

¹ พ.ศ., ร.6 ศ.10/13, ทูลเกล้าถวายความเห็นจะจัดการศึกษา
 ร.ศ.131.

² พ.ศ., สบ.2.32/4, ประมวลศึกษา ภาค 1 โครงการศึกษา

โรงเรียนรัฐบาลนี้ให้เปิดสอนไต่ตั้งแต่ชั้นประถม-มัธยม โดยจัดขึ้นเป็นโรงเรียนประจำมณฑล และจัดสอนไต่ตั้งแต่ชั้นประถมปีที่ 1-มัธยมปีที่ 6 ยกเว้นมณฑลกรุงเทพฯ ที่สอนไต่ถึงชั้นมัธยมปีที่ 8 โรงเรียนประจำจังหวัดเปิดสอนชั้นประถม 1-มัธยม 3 และโรงเรียนประจำอำเภอซึ่งสอนเพียงชั้นประถมบริบูรณ์ ปริมาณโรงเรียนรัฐบาลที่กำหนดให้จัดขึ้นนี้ ให้ความสำคัญแก่มณฑลกรุงเทพฯ จังหวัดพระนคร-ธนบุรี ในฐานะเมืองหลวงที่เปิดสอนโรงเรียนประถมบริบูรณ์ได้ถึง 80 โรงเรียน และจังหวัดอื่นมีไต่อำเภอละ 2 โรงเรียน ส่วนโรงเรียนหัวเมืองนั้นมีไต่อำเภอละโรงเรียน สำหรับโรงเรียนมัธยม นั้นจัดขึ้นตามความต้องการของแต่ละท้องที่

เนื่องจากโรงเรียนรัฐบาลเป็นโรงเรียนที่รับงบประมาณจากรัฐบาลโดยตรง ทำให้โรงเรียนอยู่ในฐานะที่พร้อมทั้งบุคลากรบริหารการศึกษา ไต่แก่ข้าราชการครู และข้าราชการฝ่ายการศึกษา เช่น ข้าราชการกรมการต่าง ๆ และตำราเรียนทำให้ประสิทธิภาพการเรียนการสอนของโรงเรียนรัฐบาลอยู่ในมาตรฐานดีกว่าโรงเรียนประเภทอื่น ๆ ยกเว้นโรงเรียนราษฎรบางแห่ง ด้วยเหตุนี้กระทรวงธรรมการจึงจัดให้โรงเรียนรัฐบาลเป็นโรงเรียนตัวอย่าง และเป็นศูนย์กลางการศึกษาอบรมความรู้ทางการศึกษาให้แก่ครูประชาบาลในหัวเมือง และให้เป็นโรงเรียนฝึกหัดครูมูลสามัญและประถมศึกษาของโรงเรียนประชาบาล

การขยายตัวของโรงเรียนประเภทนี้ มีลักษณะปรากฏตามสถิติในตารางที่ 6, 7 และ 8 ซึ่งแสดงจำนวนโรงเรียน นักเรียน และครูโรงเรียนรัฐบาลแยกตามมณฑลต่าง ๆ ตั้งแต่ พ.ศ. 2453 - 2475 ตารางทั้งสามชี้ให้เห็นการขยายตัวของโรงเรียนรัฐบาล ซึ่งเป็นไปตามงบประมาณ และนโยบายจัดการศึกษาของรัฐบาล ส่วนกลางที่ให้ความสำคัญต่อมณฑลกรุงเทพฯ อันเป็นเขตนครราชธานี ซึ่งเป็นแหล่งเดียวที่มีปริมาณโรงเรียนและนักเรียนมากกว่ามณฑลอื่น ๆ ดังนั้น ความเจริญของการศึกษาในระดับสูง จึงมีศูนย์กลางอยู่แต่เฉพาะในเขตเมืองหลวง เช่นเดียวกับความเจริญในการปรับปรุงประเทศด้านอื่น ๆ อย่างไรก็ตาม การขยายตัวของการศึกษาโรงเรียนรัฐบาลระดับมัธยม เริ่มมีใน พ.ศ. 2456 อันเป็นช่วงที่เริ่มดำเนินการจัดการศึกษา

ตามโครงการแผนการศึกษา พ.ศ. 2456 อัตราส่วนการขยายตัวนี้ เป็นไปอย่าง
 สม่ำเสมอตั้งแต่ พ.ศ. 2464 ซึ่งประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา ปรากฏว่า
 มีการจัดตั้งโรงเรียนรัฐบาลตามมณฑลต่าง ๆ ใดอย่างน้อยมณฑลละโรง และสถิติการ
 ขยายตัวนี้เริ่มลดลงตั้งแต่ปีที่เจ้าพระยาธรรมศักดิ์ฯ ลาออกจากตำแหน่งเสนาบดี
 กระทรวงธรรมการ ทั้งนี้เพราะงบประมาณของกระทรวงที่เป็นค่าใช้จ่ายของโรงเรียน
 รัฐบาลเหล่านี้ถูกตัดลง จำนวนโรงเรียนจึงลดลง จนใน พ.ศ. 2474-2475 ปีเหลือ
 อยู่เพียง 250 - 260 โรง ใกล้เคียงกับสถิติในปลายรัชกาลที่ 5 อย่างไรก็ตาม
 เมื่อพิจารณาจากจำนวนนักเรียนและครูแล้ว ปรากฏว่า ยังมีการเพิ่มปริมาณอย่างช้า ๆ
 แสดงให้เห็นถึงความนิยมของราษฎรที่สนับสนุนให้บุตรหลานที่ศึกษาอยู่ในระดับสูงเพิ่ม
 มากขึ้น โดยเฉพาะในมณฑลกรุงเทพฯ สำหรับการขยายตัวของครูนั้นเป็นเพราะนโยบาย
 ของการผลิตครูจากโรงเรียนฝึกหัดครูมีความคงที่แน่นอน และที่สำคัญคือมีผู้นิยมเข้าเรียน
 การฝึกหัดครูมากขึ้น เพราะฐานะของครูโรงเรียนรัฐบาลเป็นข้าราชการที่มีตำแหน่ง
 ทางสังคมที่มีเกียรติ และมีความมั่นคงทางการเงินที่ได้รับอัตราเงินเดือนประจำขั้นต่ำ
 สุด เดือนละ 25 บาท

โรงเรียนประชาบาล

เป็นโรงเรียนที่ประชาชนในท้องถิ่นหนึ่งหรือหลายตำบล มีความรวมใจกันจัด
 ตั้งขึ้น โดยอาศัยเงินจัดการศึกษาซึ่งในระยะแรกใช้วิธีการเรียกรายจากประชาชน จนในปี
 พ.ศ. 2464 พระราชบัญญัติประถมศึกษา ได้กำหนดให้ราชการบังคับเก็บเงินศึกษาพลี
 หรือเงินอากรการศึกษาของที่จากชายฉกรรจ์อายุ 18 - 60 ปี คนละ 1 - 3 บาท
 โรงเรียนประชาบาลที่ตั้งขึ้นในแต่ละท้องถิ่น ซึ่งกำหนดจำนวนไว้อย่างน้อยตำบลละโรงนี้
 อยู่ในความอำนวยการของเจ้าหน้าที่ปกครองท้องถิ่นจากกระทรวงมหาดไทยหรือนครบาล
 ร่วมกับคณะกรรมการการศึกษา ซึ่งเลือกจากผู้ที่ช่วยออกเงินศึกษาพลีในอัตราที่เกินกว่า
 กำหนดไว้ จากอันดับสูงสุด 5 คน โรงเรียนประชาบาลนี้จำกัดชั้นการศึกษาเพียง
 ประถมศึกษานับรวม การจัดตั้งโรงเรียนประชาบาลนี้ก็เพื่อเป็นการให้การศึกษาก่อนบังคับ
 ประถมศึกษาแก่ราษฎร ตั้งแต่อายุเกณฑ์ศึกษาระหว่าง 8-14 ปี

จำนวนโรงเรียนประชาบาล ซึ่งจัดตั้งขึ้นอย่างน้อยตำบลละโรงเรียน
ได้เริ่มขึ้นเมื่อประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 โดยเลือก-
ประกาศเฉพาะตำบลที่มีโรงเรียนอยู่แล้ว ในปีนั้นมีตำบลที่ปฏิบัติตามพระราชบัญญัติ
ได้เพียง 2311 ตำบล หรือ 45.76 % ของตำบลทั้งหมด 5050 ตำบล ดังปรากฏ
ในตารางที่ 9 การขยายเขตตำบลที่ประกาศใช้พระราชบัญญัตินี้ได้เพิ่มขึ้น
ตลอดมา จนถึง พ.ศ. 2475 คิดเป็น 88.70 % คือ 4263 ตำบล
จาก 4086 ตำบล การที่โรงเรียนประชาบาลสามารถขยายตัวได้ถึงระดับนี้
สาเหตุส่วนหนึ่งเป็นผลจากพระราชบัญญัติประถมศึกษาที่ห้า ทางออกในเรื่องเงินที่ใช้จ่าย
การศึกษาด้วยการเก็บเงินศึกษาพลี ซึ่งยอดเงินที่เก็บได้เฉลี่ยในแต่ละปีทั่วทั้ง-
พระราชอาณาเขตเป็นเงินประมาณ 2-3 ล้านบาท ตามที่ปรากฏในตารางที่ 10
เงินศึกษาพลีซึ่งก่อนที่จะยกเลิกการเก็บใน พ.ศ. 2472 มียอดสะสมไว้ถึง 14.8 ล้านบาท
เงินจำนวนนี้แต่เดิมเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีวางวัตถุประสงค์ไว้ใช้จ่ายในกิจการ
โรงเรียนของท้องถิ่น ๆ ตั้งแตงงบประมาณการก่อสร้างและซ่อมแซมอาคาร และ
เงินเดือนครู ดังนั้น ในระหว่างช่วงที่มีการเก็บเงินการศึกษาพลี พ.ศ. 2462-2472 นั้น
การศึกษาประชาบาลสามารถดำเนินการได้อย่างมีประสิทธิภาพ กล่าวคือ นอกจาก
สามารถขยายเขตตำบลให้มีการศึกษาบังคับเพิ่มขึ้นได้แล้ว ยังมีการเพิ่มประสิทธิภาพ
ของโรงเรียนประชาบาลซึ่งแต่เดิมมีปัญหาเรื่องครูผู้สอนไม่มีความรู้เพียงพอ และเขา
มาทำการสอนชั่วคราวไม่ถาวร ทั้งนี้เพราะไม่มีอัตราเงินเดือนที่ประจำแน่นอน ในบาง
แห่งครูไม่ได้รับเงินเดือนเป็นเวลาหลายเดือนก็มี ด้วยเหตุนี้ ความตั้งใจในการสอนจึง
ไม่เต็มที่ ดังนั้น เงินศึกษาพลีที่เก็บจากราษฎรจึงเป็นค่าใช้จ่ายการศึกษาที่มีจำนวน
แน่นอน สามารถนำมาตั้งจ่ายเป็นเงินเดือนครูได้อย่างถาวร ถึงแม้ว่าอัตราเงินเดือนครู
ประชาบาลยังต่ำกว่าราชการครูในสังกัดกระทรวงธรรมการอยู่มาก กล่าวคือ
ใน พ.ศ. 2473 - 2475 มีการสำรวจเงินเดือนครู ปรากฏว่าครูโรงเรียนประชาบาล
ได้รับเงินเดือนต่ำสุด 10 บาท และสูงสุด 24 บาท ในขณะที่ครูโรงเรียนรัฐบาลได้รับ
อัตราเงินเดือนต่ำสุด 25 บาท

โรงเรียนราษฎร

เป็นโรงเรียนที่จัดตั้งขึ้นตามพระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร โดยเอกสารถูกจัดตั้งโรงเรียน ในฐานะเจ้าของ ผู้จัดการ และครูใหญ่ จะต้องมีความสมบัติตามที่รัฐกำหนด กล่าวคือ ต้องให้จบชั้นการศึกษา หรือเทียบเท่ามัธยม 6 หรือจบประโยคครูมูลศึกษา โดยโรงเรียนที่จัดตั้งขึ้นนี้จะได้รับอนุญาตให้ทำการสอนได้ต่อเมื่อลงทะเบียนขึ้นอยู่ในความควบคุมของกระทรวงธรรมการ ซึ่งมีสิทธิในการส่งเจ้าหน้าที่มาทำการตรวจหลักฐาน และวิธีการสอนให้เป็นไปตามที่กระทรวงธรรมการกำหนดไว้ ทั้งนี้มีการยกเว้นโรงเรียนซึ่งเปิดสอนการฝึกหัดภาษาอย่างเดียว โดยมีได้ทำการสอนวิชาสามัญศึกษาควย¹

โรงเรียนราษฎรซึ่งมีบทบาทในเวลานั้น และนำมากล่าวไว้ในที่นี้คือโรงเรียนในพระบรมราชูปถัมภ์ และโรงเรียนราษฎรที่มีชาวต่างประเทศเป็นผู้ดำเนินการ ได้แก่โรงเรียนของกลุ่มหมอสอนคริสต์ ศาสนาชาวตะวันตก และโรงเรียนจีน

โรงเรียนในพระบรมราชูปถัมภ์

โรงเรียนประเภทนี้เป็นโรงเรียนที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 โปรดฯ ให้ตั้งขึ้น สำหรับให้บุตรหลานเหล่าข้าราชการบริพารได้ศึกษาศิลปวิทยาการต่าง ๆ โดยพระราชทานพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์จากพระคลังข้างที่เป็นเงินทุนใช้จ่ายในการศึกษาของโรงเรียน โรงเรียนเหล่านี้ได้แก่ โรงเรียนมหาดเล็กหลวงกรุงเก่า (พ.ศ. 2453 - 2472) โรงเรียนราชวิทยาลัย (ตั้งขึ้นตั้งแต่รัชกาลที่ 5 พ.ศ. 2442 - 2472) โรงเรียนมหาดเล็กหลวงเชียงใหม่ (พ.ศ. 2459 - 2472) และโรงเรียนพรานหลวง (พ.ศ. 2459 - 2472) โรงเรียนเหล่านี้มีจุดมุ่งหมายในการจัดตั้งขึ้นเพื่อตอบสนองพระบรมราชโองบายทางการศึกษาขององค์รัชกาลที่ 6 กล่าวคือ

¹ พจน. สม. 2.32/19, พระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร พ.ศ. 2461.

พระองค์ทรงต้องการให้โรงเรียนเหล่านี้เป็นโรงเรียนในพระราชอาณาจักรส่วน-
พระองค์เพื่อสร้างกำลังคน และฝึกหัดพลเมืองตัวอย่างตามอุดมคติของพระองค์

ทั้งนี้การตั้งโรงเรียนมหาดเล็กหลวงใน พ.ศ. 2457 นั้น เป็นช่วงที่
พระองค์ทรงตระหนักถึงความไม่มั่นคงของพระราชอำนาจทางการ เมืองอันสมบูรณ์ของ
พระองค์เอง เนื่องจากเหตุการณ์ใน ร.ศ. 130 เป็นต้นมา พระองค์ทรงเริ่มเห็น
ความเปลี่ยนแปลงของความคิดของคนไทยที่ทำให้พระมหากษัตริย์ไม่อาจดำเนิน
วิเทศขยายทางการปกครองแบบเก่า ที่ทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจสมบูรณ์สูงสุดได้
ดังปรากฏในพระราชดำรัสของพระองค์ว่า

วิธีการดำเนินการของผู้ที่เป็นใหญ่ผู้ทรงไว้ซึ่งอำนาจ
ถ้าจะสวดระวานใจแต่อำนาจเพื่อใ้การนั้นสำเร็จไปตายเดียว ก็ยากที่
จะใคร่ลุ่มประสงค เพราะสมัยนี้คนเราย่อมมีความคิดมากขึ้นแล้ว
จะยอมอยู่ในบังคับกันก็เฉพาะในส่วนที่เป็นธรรมชาติที่จริงซึ่งความเจริญ
แล้ว ยอมรับเวลาที่ควรฟังคำสั่งและรู้จักเวลาที่ไม่ฟังคำสั่ง

พระองค์ทรงอธิบายให้เห็นว่า ทรงปรับปรุงวิธีการใ้พระราชอำนาจใน
ฐานะองค์พระมหากษัตริย์ ควบการรู้จักเลือกยึดหลักเกณฑ์การปกครองที่เป็น "ธรรม"
กล่าวคือ "ผู้ที่บังคับก็ต้องรู้จักว่าสิ่งใดที่เป็นธรรม และสิ่งใดเป็นอธรรม ถ้าจะบังคับ

1. จมื่นอมรรตฤถารักษ์ (แจ่ม สุนทรเวช). พระราชกรณียกิจสำคัญใน
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. เล่ม 7, เรื่อง "การศึกษาของชาติ"
ตอน 1. เป็นพระราชดำรัสตอบเนื่องในพิธีฉัตรมงคลของโรงเรียนมหาดเล็กหลวง
ในพระบรมราชูปถัมภ์ เมื่อวันที่ 13 พฤศจิกายน พ.ศ. 2457, (กรุงเทพมหานคร :
คุรุสภา, 2513), หน้า 99 - 100.

เสียตะบึงไปไม่เลือกวรรคและไมควรร แม่อยู่ที่อยู่ในปกครองไม่ประพฤติตาม ถึงจะใช้อำนาจกดขี่แต่ก่อนก็คงไม่สำเร็จ"¹

ในการปกครองที่เป็นธรรมตามพระราชดำริของพระองค์อย่างหนึ่งก็คือ การสร้างความมั่นคงให้แกชาติ และวิธีการดำเนินการ เพื่อให้เป็นไปตามความมุ่งหมายนั้นก็คือ "การเพาะปลูกน้ำใจให้คนทั้งหลาย ซึ่งจะต้องบังคับบังคับให้เขาถึงประโยชน์แห่งกิจการซึ่งผู้ใหญ่มักบังคับ และในการที่จะสร้างนิสัยและปลูกฝังความคิดเห็นของคนในชาติให้ยอมรับระเบียบกฎเกณฑ์ที่ผู้นำรัฐกำหนดขึ้น อย่างพระราชกรณียกิจของพระองค์เองที่ทรงดำเนินการเพื่อสร้างความมั่นคงให้แกชาติอยู่ในขณะนั้นได้ก็คือ "ฝึกหัดคิดสอนกันไปเสียตั้งแต่วัยเด็ก ๆ เพราะเมื่อเติบโตขึ้นเสียแล้วก็เป็นการยากที่จะฝึกสอนกันได้" จึงต้องฝึกหัดนิสัยเด็กตั้งแต่ออยู่ในโรงเรียน "โดยอาศัยผู้บริหารกิจการโรงเรียนที่เต็มไปด้วยอุทิศสาธุะ วิริยะ และเป็นคนใจเย็น มั่นคงในกิจการของตนที่พึงทำ เพื่อฝึกฝนกล่อมเกล่าอุปนิสัยให้เหมาะไปตามทางที่ปรารถนา"²

จากการที่รัชกาลที่ 6 เองทรงยึดมั่นในความเห็นที่มีต่อโครงสร้างสังคมไทยว่า "ในเมืองไทยเรามีคนอยู่สองชั้นเท่านั้น ไม่มากกว่าสอง" คนในชั้นแรกก็คือ "เจ้าแผ่นดินผู้เป็นหัวหน้า" เป็นผู้ทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจสูงสุดทุกอย่าง ซึ่งการใดมาของอำนาจของพระมหากษัตริย์นั้นเกิดจากการที่พลเมืองทั้งหลาย "ไม่มีเวลาพอและไม่อาจสามารถที่จะทางคนต่างถืออำนาจนั้นไว้ได้" ส่วนคนในชั้นที่สองของชาติไทยคือ "คนไทยทั่วไป" ความสัมพันธ์ระหว่างคนสองชั้นคือ พระมหากษัตริย์กับราษฎรนั้นเป็นไปในลักษณะฉันทิตากับบุตร และความสัมพันธ์นี้เป็นไปอย่างชอบธรรม ลักษณะนี้เป็นเอกลักษณ์ประจำชาติไทย "จนกระทั่งว่าบุคคลใดก็ตามที่คิดจะทำลายความสัมพันธ์ของคนทั้งสองกลุ่มนี้ลง นับมาแต่ในพงศาวดารก็ต้องประสบความ "ฉิบหายย่อยยับทันที" ความเป็นชาติไทยที่สำคัญคือ ความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์กับราษฎรนี้เอง คนไทยทุกคนต้องมีหน้าที่

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 100.

² เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

รักษาและสงทอความแก่กับโรงเรียนในดงที่ตลอดไป และวิธีการที่จะรักษาไว้ซึ่งความรู้สึกอันยิ่งใหญ่ของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช คือ การตั้งโรงเรียนที่มีอุดมการณ์การศึกษา และ เป้าหมายที่ชัดแจ้งว่า "สอนให้คนไทยนึกถึงสิ่งที่เคยเป็นมาแล้ว" ซึ่งโรงเรียนในสมัยก่อนนั้นถ้ามีไว้ในระยะแรกมักจะละเลยในความคิดข้อนี้ มุ่งแต่ "สอนให้รู้หนังสือให้ได้ ทำบุญช้ไคพอแล้ว"¹

ดังนั้น เหตุผลสำคัญของรัชกาลที่ 6 ในการตั้งโรงเรียนมหาดเล็กหลวงนี้ ก็เพื่อที่จะแสดงโรงเรียนตัวอย่างที่สามารถสร้างพลเมืองที่ดีในรัฐตามพระบรมราโชบายของพระองค์ พระองค์ทรงกำหนดเป้าหมายในการฝึกอบรมนักเรียนจากโรงเรียนนี้ไว้ชัดเจนว่า

"สิ่งที่ขาดองการในโรงเรียนมหาดเล็กหลวง คือ ให้การศึกษาเป็นเครื่องทำให้เด็กเป็นยุวชนที่น่ารักและเป็นพลเมืองดี ไม่ใช่ทำลายบุคลิกภาพเสียหมดโดยบรรทุกหลักสูตรและระบบการต่าง ๆ " ทั้งนี้พระองค์ปรารถนาที่จะให้นักเรียนของพระองค์ เป็น "เด็กหนุ่มที่ขยันขันแข็งและสะอาดทั้งร่างกายและจิตใจ..." เป็น "ยุวชนที่เป็นสุภาพบุรุษ ซื่อสัตย์สุจริต มีอุปนิสัยใจคอดี... เตรียมพร้อมที่จะรับภาระต่าง ๆ ซึ่งจะมีมาในอนาคต" พระองค์จะไม่ทรงผิดหวังกับการศึกษาที่ทำให้ "เด็กคนหนึ่งเขียนหนังสือไม่คล่อง คิดเลขช้อนไม่เป็น และไม่รู้วิชาเรขาคณิต" ถ้าหากว่าเด็กคนนั้น "ได้ศึกษาพอที่จะรู้ว่าความเป็นผู้ชายคืออะไร และขี้แยคืออะไร"²

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 117.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 118-120

ดังนั้น นักเรียนซึ่งเป็นพลเมืองดีของรัฐในทัศนะของพระองค์ จึงเป็นผู้ที่มีบุคลิกภาพ
ดีในการออกสังคม เป็นสุภาพบุรุษทั้งร่างกายและจิตใจ โดยไม่จำเป็นต้องชาญฉลาด
ในหลักวิชา

โรงเรียนมัธยมในพระบรมราชูปถัมภ์ ซึ่งเป็นโรงเรียนที่ทำหน้าที่ผลิตนักเรียน
ตามพระราชประสงค์ นอกจากจะช่วยสร้างบุคลิกภาพของสุภาพบุรุษตามคติของสังคม
สมัยใหม่ อันได้รับอิทธิพลจากโรงเรียนบ่มลิกสกุลของผู้ศิษย์ชั้นสูงในอังกฤษแล้ว พระองค์
ทรงทำให้โรงเรียนเหล่านี้เป็นองค์กรการศึกษาสำหรับเยาวชนและพลเมืองในอาณาจักร
ส่วนพระองค์ เช่นเดียวกับโครงการทดลองการปกครองแบบนคราภิบาลในคดีศึกษา
กล่าวคือ ทรงวางพระองค์ในฐานะศูนย์รวมของความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนใน
พระบรมราชูปถัมภ์ทั้งสี่แห่ง ที่มีกิจกรรมและความสัมพันธ์ต่อกันในฐานะเป็นแหล่งผลิต
พลนิกรที่มีฐานะแตกต่างกัน สำหรับนักเรียนโรงเรียนมหาดเล็กหลวงทรงถือว่า เป็น
"เด็กในหลวง"¹ เพราะนักเรียนโรงเรียนนี้จะได้รับคัดเลือกให้เข้ารับราชการเป็น
มหาดเล็กหลวงทุกปี พระองค์ทรงใกล้ชิดกับนักเรียนโรงเรียนนี้อย่างมาก ทรงถือว่า
"เจ้าเหล่านี้ ข้าถือเหมือนลูกของข้า ส่วนตัวเจ้า ๆ ก็ต้องรู้ดีว่าข้าเป็นพ่อเจ้า"
และทรงพยายามปลูกฝังความรู้ดีนี้ให้ร่วมกัน เพื่อถ่ายทอดความรู้สึกรักคณะกลุ่ม อันจะ
นำไปสู่ความรักชาติบ้านเมืองได้ ส่วนนักเรียนโรงเรียนราชวิทยาลัยนั้น ทรงถือว่าเป็น
"ข้าในหลวง"² ทั้งนี้เพราะปกตินักเรียนโรงเรียนนี้ส่วนใหญ่ผลิตขึ้นเพื่อป้อนให้กับ
โรงเรียนข้าราชการพลเรือน และโรงเรียนกฎหมาย ซึ่งเป็นโรงเรียนระดับสูงที่สร้าง
บุคลากรข้าราชการชั้นสูง สำหรับนักเรียนพรานหลวงนั้นแต่เดิมคือนักเรียนโรงเรียน
ทหารกระบี่หลวง ซึ่ง "ทหารกระบี่" นี้ หมายถึงทหารของ "พระราม" ตามเรื่อง-

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 117.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 125.

รามเกียรติ์ที่ใช้ในการแสดงโขน¹ และพระรามโดยปกติแล้วทรงไชเป็นสัญลักษณ์
แทนพระองค์เอง ทรงไชเป็นพระบรมนามาภิไธย "พระบาทสมเด็จพระรามธิบดี"
หรือพระบรมนามาภิไธยย่อว่า "รามา" ต่อมาโรงเรียนนี้เปลี่ยนชื่อเป็นโรงเรียน-
พรานหลวง อันเนื่องมาจากการชอมรบเสื่อป่า โดยปกติแล้วกรมนี้เป็นที่รับไช
ไกลฉีกองกรัษกาลที่ 6 อย่างมาก เพราะพระราชกรณียกิจประจำวันนั้นส่วนมาก คือ
การทรงมทพระราชนิพนธ์และการแสดงละคร โขน

การจัดตั้งโรงเรียนในพระบรมราชูปถัมภ์จึงมีลักษณะเหมือนการจำลอง
อาณาจักรส่วนพระองค์ ที่พระองค์เองคือพระมหากษัตริย์ซึ่งมีฐานเป็นองค์อุปถัมภ์
และเป็นผู้นำสูงสุดของอาณาจักร โดยมีพลเรือน ซึ่งได้แก่นักเรียนทั้งหมดของแต่ละ
โรงเรียนที่ไ้รับการสัมมนาให้มีฐานะที่ต่างกัน นักเรียนโรงเรียนมหาดเล็กหลวงคือ
"เด็กของพระองค์" ซึ่งทรงเปรียบเสมือนลูกที่เป็นสมาชิกในครอบครัวของพระองค์
โดยแท้ ทรงมีข้าราชการคือ นักเรียนโรงเรียนราชวิทยาลัย และทหารก็คือ
นักเรียนพรานหลวง ซึ่งทำหน้าที่สนองพระบรมราชโองการและปกป้องพระราชอาณาจักร
ของพระองค์ รัชกาลที่ 6 ทรงผูกพันกลุ่มนักเรียนแต่ละกลุ่มไว้ด้วยการปลุกฝังคำ
สั่งสอนให้เกิดความรักคณะรักกษัตริย์ในโรงเรียนของตน โดยถือว่าเป็นก้าวต่อไปของ
การสร้างความรักชาติ และเวลาเดียวกันก็ทรงสร้างกิจกรรมระหว่างนักเรียน
ต่างโรงเรียนกันนี้ โดยมีพระองค์เองเป็นศูนย์กลาง หรือผู้นำการร่วมมือกัน เช่น
จัดให้มีการแข่งขันกีฬานักเรียนประจำปีระหว่างโรงเรียนมหาดเล็กหลวง และโรงเรียน
ราชวิทยาลัย โปรดให้มีกิจกรรมเสื่อป่า โดยโปรดให้นักเรียนของโรงเรียนเหล่านี้
เข้าร่วมการชอมรบเสื่อป่าประจำปี ๗ พระราชวังสนามจันทร์ นครปฐม และมีตำแหน่ง
กองร้อยแต่ละโรงเรียน การร่วมมือกันในกิจกรรมเหล่านี้ ได้ทรงถ่ายทอดอุดมการณ์

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 274.

ทางสังคมที่เน้นความรักชาติ สร้างกระแสความรู้สึกชาตินิยม, ให้ความจงรักภักดี
 ต่อองค์พระมหากษัตริย์ ความคิดนี้ พระองค์ยังทรงแสดงผ่านพระบรมราชาธิบาย
 ในการเทศนาสั่งสอนในวันนักขัตฤกษ์ และวันสำคัญประจำปีของโรงเรียนทั้ง 4 แห่ง
 โดยเฉพาะอย่างยิ่งในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนานั้น ทรงสร้างบทบาทของ
 พระมหากษัตริย์ผู้ทรงธรรมตามหลักทางพุทธศาสนา ทรงแสดงให้เห็นถึงความเป็นปราชญ์
 ผู้รอบรู้และเข้าใจในหลักธรรมของพุทธศาสนา ด้วยการแสดงธรรมเทศนาโวหาร
 เพื่อปลูกฝังให้นักเรียนเหล่านั้นมีความศรัทธาเลื่อมใสในพุทธศาสนา ซึ่งเป็นสถาบัน
 แห่งชาติที่มีอายุยืนนานคู่กับประวัติศาสตร์ขององค์พระมหากษัตริย์ในพระราชพงศาวดาร
 ล้านนาภคินทรียและศาสนาซึ่งเป็นสัญลักษณ์ประจำชาติจึงเป็นสิ่งที่ควรได้รับการยอมรับ
 นับถือและจงรักภักดีจากพลสกนิกรของพระองค์

กระแสอุดมการณ์ทางสังคมในเรื่องชาตินิยมนี้ เป็นหัวใจสำคัญของการ
 ศึกษาในโรงเรียนของพระองค์ และเป็นสิ่งที่พระองค์ทรงกระทำไคล่สำเร็จด้วยดีใน
 โรงเรียนพระบรมราชูปถัมภ์ ซึ่งทำให้ต่อมาได้ทรงขยายกระแสความคิดดังกล่าวโดย
 ใช้วิธีการแบบเดียวกัน ด้วยการเปิดโอกาสให้โรงเรียนมัธยมสามัญของกระทรวง
 ธรรมการทั้งในกรุงเทพและในหัวเมืองได้เข้าร่วมในกิจกรรมลูกเสือและการซ้อมรบ
 เลือป่า อุดมการณ์และเป้าหมายของโรงเรียนพระบรมราชูปถัมภ์แห่งนี้ สร้างความ
 มุ่งมั่นและจงรักภักดีอย่างลึกซึ้งต่อรัชกาลที่ 6 ถึงแม้ในภายหลังปัญหาเศรษฐกิจตกต่ำ
 ทำให้ต้องยุบโรงเรียนเหล่านี้มารวมกันและโอนสังกัดมาขึ้นอยู่กับกระทรวงธรรมการ
 โดยชื่อว่าเป็น โรงเรียนนวมวิราช แต่ความรู้สึกของนักเรียนโรงเรียนแห่งนี้ได้รับการ
 ถ่ายทอดมาในแต่ละรุ่นให้ตระหนักในฐานะของตนเองว่าเป็น "เด็กในหลวง" เสมอมา
 โรงเรียนราษฎร

โรงเรียนเอกชนที่มีบทบาทต่อสังคมไทย คือ โรงเรียนซึ่งจัดตั้งโดยกลุ่ม
 หมอสอนศาสนาชาวตะวันตก ซึ่งได้แก่ โรงเรียนอัสสัมชัญ โรงเรียนกรุงเทพคริสเตียน
 และโรงเรียนวัฒนาวิทยาลัย และอีกประเภทหนึ่งคือโรงเรียนจีน

โรงเรียนของหม้อสอนศาสนา¹ เป็นโรงเรียนที่สอนหลักสูตรสามัญศึกษา แต่เน้นความรู้ภาษาต่างประเทศ ทำให้มีนักเรียนจำนวนมากที่สำเร็จการศึกษาจากโรงเรียนสามารถเลื่อนฐานะชั้นสูงการเป็นชนชั้นนำในระบบราชการและวงการธุรกิจได้ อย่างไรก็ตามโรงเรียนเหล่านี้สามารถประสานประโยชน์ในจุดมุ่งหมายรวมกับรัฐบาลในการผลิตกำลังคน โดยที่ไม่สร้างความขัดแย้งทางการเมืองให้กับรัฐบาล

ส่วนโรงเรียนจีนตั้งไค่กลางมาแล้วว่าได้มีการจัดตั้งขึ้นอย่างเป็นทางการตั้งแต่ปลายรัชกาลที่ 5 โดยกลุ่มครูซึ่งเป็นนักปฏิวัติในพรรคก๊กมินตั๋งของ ดร. ซุนยัตเซ็น ในประเทศจีน โรงเรียนเหล่านี้มีการจัดองค์กรโรงเรียน รูปแบบ หลักสูตร การเรียน-สอนตามแบบโรงเรียนประเทศจีน และเผยแพร่อุดมการณ์และลัทธิการเมืองในรูปแบบใหม่ ตั้งอยู่กระจายทั่วไปตามชุมชนจีนทั้งในกรุงเทพและหัวเมือง เป็นโรงเรียนทั้งที่สอนภาษาจีนกลาง และภาษาถิ่นของจีนกลุ่มต่าง ๆ เช่น จีนแคะ กวางตุ้ง ฮกเกี้ยน ไทหล่า และแต้จิ๋ว ปรากฏว่าใน พ.ศ. 2463 โรงเรียนจีนไค่จกทะเลเบียนตามพระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์นั้น มีถึงกว่า 30 โรงเรียน¹

โรงเรียนจีนนี้ไค่จัดชั้นการศึกษาตามหลักสูตรประถมศึกษาของจีนแบ่งเป็น ประถมต้น 4 ปี และประถมปลาย 2 ปี โดยแบ่งเป็น 12 เทอม ตามหนังสือแบบเรียน 12 เล่ม² หนังสือแบบเรียนนี้ ส่วนหนึ่งไค่กำหนดเนื้อหาความรู้ที่เป็นเรื่องราวความเป็นไปของชนบประเพณี วัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ พงศาวดาร เหตุการณ์และบุคคลสำคัญของประเทศและสังคมจีน การถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับประเทศจีนเป็นวิธีการหนึ่งในการรักษา ถ่ายทอดอุดมการณ์และโลกทัศน์ของสังคมจีนในประเทศจีน

¹ พวงรอย กลอมเอียง, "พระบรมราโชบายเกี่ยวกับปัญหาชาวจีนในพระราชอาณาเขตรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว," หน้า 157.

² อึ้งรังค์ พวงพิศ, "นโยบายเกี่ยวกับการศึกษาของคนจีนในประเทศไทย ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว," ปริญาการศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, พ.ศ. 2514, หน้า 31.

นอกจากหนังสือแบบเรียนในแต่ละเล่มแล้ว ครูชาวจีนซึ่งส่วนใหญ่เป็นพวก
 ที่มีความคิดทางการเมืองแบบใหม่ ยังได้สอดแทรกหลักสูตรลัทธิคำสอนทางการเมือง
 ไปด้วย ความคิดทางการเมืองที่สอดแทรกเข้ามามีอยู่ 2 หลักการใหญ่ด้วยกัน¹
 หลักการแรกได้แก่ ความคิดทางการเมืองการปกครองแบบเสรีนิยมประชาธิปไตย
 โรงเรียนจีน รัชกาลที่ 6 ส่วนใหญ่มีการสอนเผยแพร่ความคิดตามหลักสูตร
 ของพรรคก๊กมินตั๋ง ซึ่งเน้นหลักชาตินิยม หลักความเสมอภาคทางการเมืองการปกครอง และ
 ความเท่าเทียมกันในทางเศรษฐกิจ คำสอนในช่วงนี้เป็นการปลุกความคิดของเขาวรรณ
 และชาวจีนโพ้นทะเลในเมืองไทยให้ตื่นตัวต่อสู้ เพื่อเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองใน
 จีนโค่นล้มราชวงศ์แมนจู สร้างระเบียบการปกครองแบบสาธารณรัฐขึ้นเพราะการเปลี่ยน
 ก่อการปกครองเป็นปัจจัยหลักที่สามารถปรับปรุงและสร้างความเจริญเข้มแข็ง เปลี่ยน-
 ประเทศจีนให้กลับสู่ความเป็นมหาอำนาจดังในอดีตได้ อุดมการณ์ดังกล่าวนี้ เน้นหนัก
 แตะเฉพาะหน้าที่และความสัมพันธ์ระหว่างชาวจีนในไทยกับประเทศจีนซึ่งเป็นเมืองแม่
 เท่านั้น มิได้มีการวิพากษ์วิจารณ์เปรียบเทียบลักษณะการเมืองภายในประเทศ
 ของใครก็ตาม คำสอนทางการเมืองในโรงเรียนจีนตามระบบการศึกษาแบบนี้มีอิทธิพล
 ต่อนักเรียน เพราะในสภาพแวดล้อมทางการเมืองไทย รัชกาลที่ 6 หนังสือพิมพ์
 ตลอดจนชนชั้นนำทางปัญญาชนใหม่อันเป็นผลของระบบการศึกษาแบบสมัยใหม่ มีบทบาท
 ในการแสดงความคิดเห็นวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาลในระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ของไทย
 อันเป็นสภาพการณ์ที่สอดคล้องหรือเอื้ออำนวยต่อการตีความเปรียบเทียบกับคำสอนทาง
 การเมืองที่ศึกษากันในโรงเรียนจีน ถึงแม้รัฐบาลไทยได้พยายามควบคุมการศึกษาของ
 เอกชน โดยเฉพาะโรงเรียนจีนด้วยการออกพระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์ พ.ศ. 2461
 แต่ก็ไม่อาจตรวจสอบการสอนทางการเมืองในโรงเรียนได้อย่างทั่วถึง

¹ สุวดี เจริญพงศ์ "ปฏิบัติการของรัฐบาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว
 ต่อความเคลื่อนไหวตามแนวความคิดประชาธิปไตย และสังคมนิยมก่อนการเปลี่ยนแปลง
 การปกครอง พ.ศ. 2475," หน้า 170-180 และ 265-280.

หลักการที่สองคือ ความคิดแบบสังคมนิยม และคอมมิวนิสต์ จากหลักฐานที่ปรากฏในรายงานการจับกุมโรงเรียนที่ทำการเผยแพร่ความคิดทางการเมืองเมืองดังกล่าวตั้งแต่ต้นรัชกาลที่ 7 แสดงให้เห็นถึงการแพร่ขยายความคิดทางการเมืองในระบอบคอมมิวนิสต์จากขบวนการคอมมิวนิสต์จีนและญวน โดยประสานงานกับกลุ่มชาวจีนบางคนในไทย อุบายการณาคำสอนนั้นมีลักษณะในรูปของคอมมิวนิสต์สากลที่เน้นการปฏิวัติทางชนชั้นที่เกิดจากจิตสำนึกของการต่อสู้ของประชาชนผู้ไร้แรงงานซึ่งอยู่ในฐานะผู้ถูกกดขี่ในประเทศนั้นเอง ซึ่งความคิดนั้นได้ชี้ให้เห็นถึงลักษณะโครงสร้างทางชนชั้นตามทฤษฎีการปฏิวัติของคอมมิวนิสต์ และวิธีการต่อสู้โดยชนชั้นกรรมาชีพเพื่อให้ได้มาซึ่งสังคมนิยม ความสมบูรณ์ และเป็นของประชาชน

ดังนั้นโรงเรียนจีนจึงเป็นแหล่งเผยแพร่ความคิดทางการเมืองซึ่งเป็นอันตรายต่อความมั่นคงของรัฐบาลอย่างยิ่ง นอกจากนี้โรงเรียนยังมีบทบาทแสดงความคิดทางการเมืองของชนอย่างเปิดเผยเคยเช่นในปี พ.ศ. 2470 โรงเรียนอนุกมลชินหิมนิ บางกอกน้อย ชนบุรี หยุดทำการสอนในวันชาติจีนของพรรคก๊กมินตั๋งในวันที่ 10 ตุลาคม โดยใช้คำขวัญปลุกจิตสำนึกให้มีส่วนร่วมในการปฏิบัติจีนรวมมือกันต่อสู้เพื่อขจัดการปกครองระบอบราชาธิปไตยอย่างสิ้นเชิง และในปีเดียวกันนี้เองผู้จัดการโรงเรียนจีนฮั่วเตี้ยว วัดเทพศิรินทร์ ขออนุญาตตำรวจเพื่อเผยแพร่หนังสือพิมพ์จีน ฉบับพิเศษ มีข้อความปลุกใจคนจีนด้วยคำขวัญตามหลักลัทธิไตรราษฎร์ เพื่อให้ร่วมมือกันปฏิวัติในจีนล้มการปกครองแบบราชาธิปไตยและยกเลิกการทำสนธิสัญญาไม่เสมอภาคที่ทำไว้กับต่างชาติ นอกจากนี้มีการพิมพ์หนังสือคำสอนลัทธิไตรราษฎร์ รูปและข้อความปลุกใจของครู ชนย์ค เช่น ผูกอั้งพรรคก๊กมินตั๋งอีกมากมาย แม้กระทั่งที่โรงเรียนจีนในต่างจังหวัด เช่น ที่ปทุมธานี แพร่ ลำปาง และในภาคใต้ นอกจากนี้มีการคนพบความเคลื่อนไหวและหลักฐานคำสอนตามลัทธิคอมมิวนิสต์ในหลายโรงเรียนรวมทั้งโรงเรียนในต่างจังหวัดด้วย

อรุณศักดิ์ พวงพิศ, "นโยบายเกี่ยวกับการศึกษาของคนจีนในประเทศไทย
ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว," หน้า 6 - 10.

ปฏิกริยาและบทบาทในการเผยแพร่ความคิดทางการเมืองของโรงเรียน
 จีนเหล่านี้เป็นปัญหาที่รัฐบาลตระหนักและไต่หาทางแก้ไขป้องกันด้วยการออกพระราช
 บัญญัติโรงเรียนราษฎร์ ซึ่งมีด้วยกัน 2 ฉบับคือ พ.ศ. 2461 และฉบับแก้ไขเพิ่มเติม
 พ.ศ. 2470¹ ซึ่งขยายความให้ชัดเจนในประเด็นการลงทะเบียนใบอนุญาต
 การตั้งโรงเรียนของเอกชนในกรณีที่มีการสอนหรือเตรียมสอนแบบแผนทางการเมือง
 เศรษฐกิจอันก่อให้เกิดความเกลียดชังต่อพระเจ้าอยู่หัว หรือรัฐบาลและแผ่นดิน รวมถึง
 การกระด้างกระเดื่องตอกกฎหมายด้วย นอกจากนี้ยังวางนโยบายหลักการสร้างความ
 ผสมผสานกลมกลืนด้วยการสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างรัฐบาลกับโรงเรียนจีนเหล่านี้
 เช่น จัดให้มีการเสด็จเยี่ยมโรงเรียนของรัชกาลที่ 7 ให้มีการพบปะชี้แจงระเบียบกฎเกณฑ์
 ระหว่างเสนาบดีกระทรวงธรรมการ กับผู้จัดการโรงเรียนจีน นอกจากนี้รัฐบาลยังพยายาม
 หาทางโน้มน้าวจิตสำนึกของนักเรียนในโรงเรียนจีนใหม่มีความรู้สึกผูกพันต่อองค์
 พระมหากษัตริย์ไทยมากขึ้น เช่น บังคับให้มีการร้องเพลงสรรเสริญพระบารมี การอัญเชิญ
 พระบรมฉายาลักษณ์ไว้ประจำโรงเรียน และยังคงวางโครงการที่รัฐบาลจะทำการตั้ง
 โรงเรียนจีนขึ้นเอง โดยริเริ่มให้มีการสอนภาษาจีนระดับมัธยมชั้นกลางและพลศึกษา
 และหาทางสร้างบุคลากรผู้เชี่ยวชาญภาษาจีนเพื่อจะได้จัดหลักสูตรการเรียนภาษาจีน
 ขึ้นเองโดยเป็นการปิดโอกาสและขอรอให้มีโรงเรียนจีนตองอองเอาการนำหนังสือ
 และตำราเรียนจากเมืองจีนเข้ามา² แต่รัฐบาลก็ไม่สามารถไขมาตรการดังกล่าว
 เข้าควบคุมโรงเรียนราษฎร์ได้อย่างเด็ดขาด

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 15 - 24.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 45 - 56.

อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาถึงอัตราการขยายตัวของโรงเรียนประถม - มัธยมสามัญที่จัดขึ้นทั้งประเทศแล้วจะเห็นได้ว่า จากตารางที่ 13 ซึ่งเป็นการสำรวจ สถิติประชากรราษฎรและไมรุหนังสื่อใน พ.ศ. 2454 จากจำนวนประชากรทั้งหมดประมาณ 8 ล้านคน สามารถแยกเป็นพลเมืองชายที่รู้หนังสือ 11.36 % และไมรุหนังสื่อ 37.90 % พลเมืองหญิงที่รู้หนังสือ 1.2 % และไมรุหนังสื่อ 49.5 % รวมชายหญิงที่รู้หนังสือมีเพียง 12.5 % เท่านั้น ทั้งนี้ในเวลานั้นการศึกษาระบบโรงเรียนยังไม่เป็นที่แพร่หลาย สถิติ จำนวนโรงเรียนในจากตารางที่ 14 พ.ศ. 2455 มีเพียง 6,937 โรง ครู 5,502 คน นักเรียน 122,880 คน จำนวนโรงเรียนนักเรียนครูเหล่านี้ สำหรับโรงเรียนประชาบาล ในหัวเมืองนั้นเพิ่ม - ลดอยู่ตลอดเวลา จันกระทั่ง พ.ศ. 2464 เมื่อมีการประกาศใช้ พระราชบัญญัติประถมศึกษาแล้ว อัตราการเพิ่มขึ้นจะอยู่ในระดับสม่ำเสมอ (ดูตารางที่ 11) และสำหรับการเพิ่มสถิติของนักเรียนหญิงจากตารางที่ 15 นั้นเป็นไปอย่างรวดเร็วถึง 10 เท่าตัว

ส่วนอัตราการขยายตัวเปรียบเทียบระหว่างโรงเรียนรัฐบาลและประชาบาล จากตารางที่ 16, 17, 18 นั้น ชี้ให้เห็นว่าโรงเรียนรัฐบาลซึ่งเป็นโรงเรียนมัธยมตั้งแต่ พ.ศ. 2466 นั้น เป็นอัตราส่วนที่น้อยกว่าโรงเรียนประถมประชาบาล ทั้งนี้สอดคล้องกับ เป้าหมายหลักของรัฐบาลที่ต้องการจำกัดจำนวนผู้ศึกษาต่อในระดับสูง อย่างไรก็ตาม สภาพการณ์ก่อให้เกิดปัญหาการจัดการศึกษาอุดมศึกษาให้โดยคุณภาพ ซึ่งนาย W.G. Johnson ที่ปรึกษากรมศึกษาธิการใน พ.ศ. 2461 นั้น มีความเห็นว่า จำนวนนักเรียนที่จบชั้นมัธยม ปลายในเวลานั้นมีเพียงปีละประมาณ 80 คน ในขณะที่อุดมศึกษาต้องการนักเรียนเฉพาะ แพทย์แผนกเดียวปีละถึง 200 คน ดังนั้นมหาวิทยาลัยจึงต้องลดระดับลงมารับนักเรียน ซึ่งจบเพียงชั้นมัธยม 6 - 7

อย่างไรก็ดีปัญหานี้ก็คลี่คลายลง เมื่อมีการผลิตนักเรียนประถมไคลงตัวขึ้น ใน พ.ศ. 2464 นักเรียนมัธยมจึงขยายตัวมากขึ้น จนใน พ.ศ. 2472 มีผู้จบชั้นมัธยม ปลายถึง 192 คน และ พ.ศ. 2473 เพิ่มเป็น 224 คน และถึง 466 คน ในพ.ศ. 2474

หลักสูตร : เนื้อหาความรู้ของการศึกษาแบบสมัยใหม่ในชั้นประถม - มัธยมศึกษา

หลักสูตรความรู้ของการศึกษาในสมัยที่มีการจัดรูปการศึกษาแบบใหม่ตั้งแต่ครั้งเจ้าพระยาพระเสด็จ เป็นต้นมา กระทรวงธรรมการได้กำหนดหลักสูตรตามชั้นการศึกษาไว้เป็นแบบแผนและมาตรฐานในการจัดตั้งโรงเรียนทั่วพระราชอาณาเขต ทั้งในระดับประถมศึกษาบังคับและมัธยมศึกษา หลักสูตรดังกล่าวได้ประกาศไว้ในประมวลศึกษาวาดวยหลักสูตรการศึกษา พ.ศ. 2464 ในสมัยเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี และในชั่วเวลาดังกล่าวนั้นกระทรวงธรรมการก็ได้เร่งผลิตตำราเรียนพื้นฐานสำหรับแต่ละชั้นการศึกษา และได้ประกาศกำหนดแบบเรียนในรายวิชาอีกด้วย (ดูตารางที่ 20 -)

หลักสูตรการเรียน - สอนและตำราเรียน ดังกล่าวได้กำหนดเป้าหมายเนื้อหาสาระของความรู้ ที่รู้เห็นว่าจำเป็นต่อการเล่าเรียนของนักเรียน ความรู้เหล่านี้มีลักษณะที่พัฒนาเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม เป้าหมายความรู้ที่มุ่งเน้นนั้นค่านึงถึงคือ การให้ความรู้ทางสังคมในเรื่องราวเกี่ยวกับบ้านเมืองหรือรัฐและระเบียบวิธีการปกครองแบบสมัยใหม่ ซึ่งรากฐานของความรู้ตามหลักสูตรการศึกษาแบบใหม่นี้ ตั้งอยู่บนแก่นความเชื่อที่ว่าความรู้ทั้งหมดต้องมีคุณค่าสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับตัวมนุษย์ ซึ่งมีองค์ประกอบจากกายและจิต กล่าวคือ กายเป็นองค์ประกอบฝ่ายต่ำที่เกิดจากอำนาจความอยากและกิเลส และวัตถุที่จับได้ของใจ และเป็นส่วนที่ครอบสนองธรรมชาติทางกายที่มนุษย์ต้องกิน อยู่ หลับ นอน ซึ่งหมายถึงความต้องการในปัจจุบัน 4 นั้นเอง ส่วนจิตนั้นเป็นองค์ประกอบฝ่ายสูงซึ่งมีความละเอียดอ่อน เป็นความรู้สึกที่จับต้องไม่ได้ แต่เป็นส่วนแห่งสติสัมปชัญญะที่สร้างความรู้สึกผิดชอบชั่วดี สุข ใจแก่ทั้งกายและจิต โดยมีเงื่อนไขว่าวิธีการดำเนินชีวิตของมนุษย์ต้องยอมให้จิตซึ่งเป็นอำนาจฝ่ายสูง เป็นผู้ควบคุมและมีอำนาจเหนือกาย หรือความต้องการในปัจจุบัน 4 ความรู้ทั้งหมดในหลักสูตรจึงวางเป้าหมาย

ไว้เพื่อประโยชน์สุขของจิตมนุษย์นั่นเอง¹ อย่างไรก็ตาม เนื่องจากมนุษย์แต่ละคน
ถูกธรรมชาติกำหนดให้ไม่อาจอยู่โดยลำพังตนเองได้ ต้องมีหมู่มีพวกเพื่อช่วยเหลือกิจกรรม
แลกเปลี่ยนซึ่งกันและกัน² ธรรมชาติจึงกำหนดให้มีการรวมกลุ่มสังคมตั้งแต่ครอบครัว
จนถึงสังคมระดับอาณาจักรหรือชาติ ดังนั้น เนื้อหาความจริงแยกได้เป็น 3 ประเภท
คือ ความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติ ความรู้เกี่ยวกับมนุษย์ และความรู้เกี่ยวกับสังคม
ความรู้ทั้งสามประเภทนี้มีคุณค่าและเป้าหมายผู้ที่สัมพันธ์กับมนุษย์ และสะท้อนให้เห็นถึง
อุดมการณ์ในการปลูกฝังลักษณะนิสัยของพลเมืองประจำชาติของรัฐบาลยุคนั้นได้
ซึ่งสามารถอธิบายให้เห็นชัดได้ ดังนี้

ก. ความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติ เป็นความรู้เกี่ยวกับ ภาษา และธรรมชาติ
วิทยา ภาษา เป็นความรู้ที่เกิดจากธรรมชาติของมนุษย์ที่คิดค้นประดิษฐ์ตัวอักษรขึ้น
เพื่ออธิบายความคิดของมนุษย์ ปรากฏเป็นหนังสือ ซึ่งเป็นแหล่งประมวลความรู้พื้นฐาน
ที่เป็นเครื่องมือนำไปสู่การศึกษาความรู้ประเภทอื่น ๆ ได้³ จุดมุ่งหมายของการศึกษา
ภาษาจึงเป็นไปเพื่อประโยชน์ส่วนตัว และส่วนรวมในสังคม ช่วยให้สามารถสื่อสาร
ความคิดกับผู้อื่นเพื่อประโยชน์ในกิจการต่าง ๆ ฝึกฝนสติปัญญาให้รับความรู้จากสิ่งใหม่ ๆ
ให้กว้างขวาง และยังปลูกฝังการรักการอ่านให้เกิดการคนควาเสริมสร้างการคิดให้
แตกฉานเป็นนิสัยคนตลอดชีวิต การเรียนภาษาแบ่งออกเป็นการเรียนภาษาไทยและภาษา
ต่างประเทศ วิชาภาษาไทยถือว่ามีสำคัญอย่างยิ่งในการทำให้ราษฎรทั้งประเทศ
สามารถอ่านออกเขียนได้ หลักสูตรจึงกำหนดในชั้นประถมและมัธยม ยกเว้น มัธยมปลาย

¹ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี, ธรรมจริยา เล่ม 4, (กรุงเทพมหานคร :
สำนักพิมพ์บรรณกิจ, 2520), หน้า 67 - 69.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 72 - 88.

³ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี, ธรรมจริยา เล่ม 4, (กรุงเทพมหานคร :
สำนักพิมพ์บรรณกิจ, 2520), หน้า 29 - 30.

ให้ใช้เวลาเรียนวิชานี้มากที่สุด ในระดับประถมศึกษา ได้วางจุดมุ่งหมายในการสอน
 วิชานี้ให้เด็กสามารถอ่านเขียนสำหรับทำธุรกิจประโยชน์ส่วนตัว และสามารถสื่อสาร
 ความคิดเหตุผล และความต้องการของตนให้ผู้อื่นทราบได้อย่างถูกต้องอักษรวิธี
 นอกจากนี้ ยังหวังให้เด็กที่จบการศึกษาภาคบังคับระดับประถมเหล่านี้ สามารถเรียนรู
 ภาษาไทยเป็นพื้นฐานในการอ่านและทำความเข้าใจกว้างขวางในภาษาภาคหน้า ในขั้นนี้
 จึงกำหนดให้เด็กได้รับการฝึกฝนการอ่าน - เขียน ภาษาไทยขั้นพื้นฐานเสมอกับแบบ
 เรียนเร็วเล่ม 1 และให้ฝึกหัดการอ่านเอาเรื่อง เพื่อพัฒนาความคิดและสติปัญญาจาก
 หนังสือแบบสอนอ่าน เล่ม 1 การเรียนวิชานี้ในชั้นมัธยม เน้นความสามารถในด้าน
 การสื่อสารความคิด ทั้งการพูด เขียน และอ่าน โดยใช้ภาษาปัจจุบันอย่างถูกต้องตาม
 หลักไวยากรณ์ เพื่อให้ผู้อื่นเข้าใจได้อย่างชัดเจน วิชาที่กำหนดให้เรียนจึงมีทั้งแก
 ยอความ จดหมาย และอีกหนังสือสำคัญอันเป็นสมบัติของชาติ ไคแก วรรณกรรมต่าง ๆ
 เช่น แบบสอนอ่านชุดต่าง ๆ ในนิทานสุภาษิต แบบเรียนเร็ว 1 - 3 แบบสอนอ่าน
 ภูมิศาสตร์ และการเพาะปลูก สามก๊ก รามเกียรติ์ ราชาริราช อิเหนา สังข์ทอง
 กฤษณาอสมิง คำฉันท์ นิราศนรินทร์ เทศนาพระราชประวัติ ร่ายยาวเทศน์ ลิลิต
 นิทราราคีรี ลิลิตพระลอ และขุนช้าง - ขุนแผน เป็นต้น สมบัติวรรณกรรมแห่งชาติ
 ทั้งหมดนี้ สามารถสื่อสารความคิดอันเป็นความเชื่อและทัศนคติทางสังคมให้แก่เด็กเรียนได้
 อยากรู้ก็ตาม การเรียนภาษาไทยสมัยใหม่ เน้นหนักความสามารถในด้านสื่อสาร
 ความคิดให้ผู้อื่นเข้าใจตนเองได้ ทั้งในด้านการศึกษา การอ่าน เขียน และพูด
 อันเป็นการศึกษาที่เน้นทักษะการปฏิบัติที่มีประโยชน์สำหรับใช้สอยสำหรับการสื่อสารกับ
 คนในสังคมมากกว่าความสามารถในด้านแต่งคำประพันธ์ร้อยกรอง ซึ่งเป็นทักษะของชนชั้น
 สูงในระบบการศึกษาแบบจารีต อยากรู้ก็ตาม ยังมีลักษณะใหม่เกิดขึ้นในวิธีการเรียน

¹ หจข., ร.6 ก.2/11, ประมวลกฎหมายการศึกษา 2, หลักสูตรสามัญศึกษา.

² คู่มือรายชื่อบัญชีหนังสือซึ่งนักเรียนจะต้องมีไว้สำหรับตัว เมื่ออยู่ในชั้นต่าง ๆ

สอนภาษาไทย กล่าวคือ เริ่มมีการจัดกฎเกณฑ์ทางภาษาไทยโดยเทียบเคียงกับหลักภาษา
ในตะวันตกโดยเฉพาะภาษาอังกฤษในวิชาไวยากรณ์ภาษาไทย

ส่วนการเรียนภาษาต่างประเทศนั้น ในชั้นมัธยมต้นให้เรียนภาษาอังกฤษ
ส่วนชั้นมัธยมกลาง - ปลายให้เลือกเพิ่มเติม ระหว่างภาษาอังกฤษ ฝรั่งเศส เยอรมัน
และจีน โดยมีจุดมุ่งหมายเน้นประโยชน์โดยตรงทางการพูดเป็นหลัก และการเขียน
เป็นรอง กล่าวคือ "การสอนภาษาอังกฤษทั้งหมดนี้ให้พยายามสอนด้วยเรื่อง คือ ให้หัด
อ่านออกเสียงและให้พูดมาก ๆ หรืออีกนัยหนึ่งว่าให้สอนทางหูมาก ๆ อย่าสอนแต่ทางตา
อย่างเดียว ห้ามมีให้สอนไวยากรณ์มากกว่าจำเป็น" การเรียนภาษาต่างประเทศ
จึงจำกัดอยู่แต่การพูดและเขียนมากกว่าการแปล ซึ่งถึงแม้จะไม่เรียนวิชานี้เริ่มในระดับ
การศึกษามัธยมเป็นต้นไป มีความสำคัญพอกับภาษาไทย แต่เนื้อหาที่เรียน เมื่อพิจารณา
จากตำราเรียนภาษาอังกฤษที่ใช้นั้นยังจำกัดอยู่ในเนื้อหาขั้นพื้นฐานทั้งในด้านวรรณกรรม
โคลง กลอน และภาษาในวงการธุรกิจ บุคคลที่จบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาในยุคนั้น
จึงเป็นผู้ที่มีคุณสมบัติในการทำงานประกอบธุรกิจการงานกับชาวตะวันตก หรือมิฉะนั้นก็
ไปศึกษาต่อต่างประเทศ³ โดยที่ผู้นำทางการศึกษามีใฝ่มองเห็นความจำเป็นในการสร้าง

1 หจข., ร.6 ส.1/1, ประมวลกฎหมายภาค 2 หลักสูตรสามัญศึกษา.

2 เรื่องเดียวกัน.

3 โรงเรียนที่สามารถสอนภาษาต่างประเทศตะวันตก นอกจากภาษาอังกฤษนั้น
มีอยู่ไม่มากนัก นอกจากโรงเรียนราษฎร์ของกลุ่มสอนศาสนาคริสต์ทั้ง 2 ฝ่าย คือ อัสสัมชัญ
กรุงเทพคริสเตียน วัฒนาวิทยาลัย และโรงเรียนพระบรมราชูปถัมภ์ คือ โรงเรียนมหาดเล็ก
หลวง และโรงเรียนราชวิทยาลัย โรงเรียนมัธยมของรัฐบาลที่สามารถสอนได้ก็มีอยู่
แต่เฉพาะโรงเรียนในกรุงเทพ 2 - 3 แห่ง เช่น สวนกุหลาบ เทพศิรินทร์ เท่านั้น
ส่วนภาษาจีนก็มีสอนแต่ในโรงเรียนราษฎร์ของกลุ่มคนจีน ส่วนโรงเรียนรัฐบาลนั้นก็ยังมีอยู่
แต่เฉพาะโรงเรียนวิสามนัญคือ พณิชยการเท่านั้น ซึ่งโรงเรียนกลุ่มนี้ทำให้เราสามารถเห็น
แนวทางได้ว่า จุดหมายของการศึกษา ก็คือ การประกอบธุรกิจและทำราชการเท่านั้น

คนที่มีความสามารถในงานด้านกาารแปล หรือถ่ายทอดความรู้ในภาษาตะวันออกมา
เป็นภาษาไทย

ธรรมชาติวิทยา เป็นความรู้เกี่ยวกับกฎธรรมชาติ เป็นการพัฒนาเหตุผล
ของมนุษย์เพื่อทำความเข้าใจความเป็นไปของธรรมชาติ และนำเอาความรู้ทางธรรมชาติ
นี้เข้ามาประยุกต์ใช้ในวิถีชีวิตประจำวัน เพื่อคุณภาพความเป็นอยู่ของมนุษย์ สร้างความสุข
ทางกายให้ดีขึ้น ความรู้ทางคณิตศึกษาได้จากวิชาเลขและวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ

เลข นั้นเป็นความจริง หรือกฎเกณฑ์เกี่ยวกับจำนวน จุดมุ่งหมายของ
หลักสูตรการเรียนเลขนั้น สำหรับการศึกษาภาคบังคับชั้นประถม เพื่อให้สามารถคำนวณ
กิจการใช้ในวิถีชีวิตประจำวัน หรือในการค้าขายแลกเปลี่ยนอย่างง่าย ๆ ได้ และให้เป็น
เครื่องมือฝึกหัดความคิดให้เฉียบแหลมรวดเร็วขึ้นด้วย ในชั้นนี้จึงเป็นแต่เพียงเรียน
กฎเกณฑ์วิธีการคำนวณ บวก ลบ คูณ หาร เช่น ท่องสูตรคูณทั้ง 12 แม่ไก่ ภูมิวิธีคิด
ใจหยั่งใจ วิถีการหารคูณอย่างสั้นและยาว การรู้กฎเกณฑ์มาตราชั่ง ตวง วัด และ
มาตราเงินเมตริกต่าง ๆ ตลอดจนรู้หลักการทำบัญชีค้าขาย ใบสำคัญรับจ่าย การรับส่ง
สิ่งของ และคิดลูกคิดแทนได้ การเรียนวิชาเลขนี้ ทั่วความซับซ้อนขึ้นด้วยการคำนวณที่มี
ขั้นเชิงที่ลึกซึ้งขึ้นในการเรียนชั้นมัธยม ยิ่งในชั้นมัธยมกลางและปลาย การเรียนเลข
นี้ขยายออกเป็นวิชาคำนวณวิธีซึ่งครอบคลุมถึงการเรียนเลข การคำนวณปริมาตร
พีชคณิต เรขาคณิต โดยถือว่าวิชานี้ "เป็นการฝึกหัดความคิดประกอบเหตุผลให้เป็น
เครื่องมือสำหรับการเรียนวิทยาศาสตร์ หรือวิชาพิเศษชั้นสูง กับให้เป็นประโยชน์ใน
กิจการซึ่งจะกระทำต่อภายนอก" การเรียนในระดับนี้จึงอยู่นอกเหนือความจำเป็น
ในการเรียนรู้เพื่อชีวิตประจำวัน แต่เป็นการเรียนรู้อุทิศเกี่ยวกับการคำนวณ
ในระดับสูงที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้เข้ากับการเรียนรู้อุทิศทางวิทยาศาสตร์
อันสามารถคิดแปลงวัตถุ หรือทรัพยากรธรรมชาติเข้ามาปรับใช้ในชีวิตประจำวันและความ

¹ หจข., ร.6 ค.1/11, หลักสูตรสามัญศึกษา.

เป็นอยู่ที่สะดวกสบายขึ้น ดังนั้น ความรู้ในการคำนวณในชั้นนี้ จึงเป็นประโยชน์สำหรับ
สังคมระดับเมืองหรือประเทศ

ส่วนวิชาวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ เป็นวิชาที่เกี่ยวกับธรรมชาติ ของสิ่งมีและ
ไม่มีชีวิต ปรากฏการณ์ธรรมชาติต่าง ๆ กฎเกณฑ์เหล่านี้เกี่ยวข้องกับชีวิตมนุษย์
และถ้าหากรู้จักใช้ก็เป็นประโยชน์ต่อมนุษยด้วย

อย่างไรก็ตาม เนื่องจากการเรียนวิทยาศาสตร์สำหรับการศึกษากายใน
ประเทศยังไม่ก้าวหน้ามากนัก เพราะขาดแคลนบุคลากรและอุปกรณ์การศึกษา ตลอดจน
สภาพแวดล้อมที่เป็นความเจริญทางวัตถุ ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ในเมืองไทยยังไม่
แพร่หลาย การเรียนวิชาจึงไม่มีความสำคัญมากในชั้นประถม จัดให้เป็นวิชาไม่บังคับ
สอนทั้งที่ใ้กว้างจุดมุ่งหมายของการเรียนวิชานี้ไว้ว่า ¹

จะหัดให้เด็กรู้จักสังเกตสิ่งที่เกิดขึ้นเป็นอยู่ และแปรไปโดย
ธรรมชาติให้เกิดความเอาใจใส่ในการที่สังเกตวัตถุและเครื่องใช้รอบข้าง
ตรวจดูให้เข้าใจวิธีที่สิ่งนั้น ๆ เกิดขึ้นและเป็นเอง หรือที่คนเรากลับแกง
เปลี่ยนแปลงไปให้เห็นว่าสิ่งเหล่านั้นเกี่ยวข้องกับเราอย่างไร ถ้าหยาบถูก
ทำดกก็ยอมเกิดประโยชน์แก่มนุษย์ ถ้ารู้ไม่ถึงหยาบผิดทำผิด ก็อาจเป็นเหตุ
ให้เกิดอันตรายได้ ²

และยังได้กำหนดแนวการสอนไว้อย่างกว้างว่า "ให้เลือกสอนควยสัตว์บ้าง พืชบาง
วัตถุบ้าง ล้วนแต่เอาของจริงมาสอน เป็นการ เรียนจากธรรมชาติ รวมไม่ต่ำกว่า
20 อย่าง หัดให้เฝ้าสังเกตและหัดความคิดให้เกิด แล้วตามให้ตอบตามความสังเกต
และความคิดให้เห็นว่า มีความรู้เกิดขึ้นใหม่ ๆ ในสิ่งนั้น ๆ" ³

¹ หจข., ร.6 ค.1/11, หลักสูตรสามัญศึกษา.

² หจข., ร.6 ค.1/11, หลักสูตรสามัญศึกษา.

³ เรื่องเดียวกัน.

วิทยาศาสตร์ธรรมชาติถูกกำหนดให้เรียนในชั้นมัธยม โดยนำเอาชีววิทยา
อันเป็นวิชาวิทยาศาสตร์ที่สัมพันธ์กับชีวิตมนุษย์โดยตรง เขามารวมกับวิทยาศาสตร์
ธรรมชาติ โดยถือเอาเป้าหมายวิชาที่รวมกันว่าเป็นการ "ฝึกหัดให้สังเกตสิ่งที่เกิดขึ้น
ธรรมดา ในธรรมชาติเกี่ยวกับควยชีวิตมนุษย์อย่างไร คือ ถ้าประกอบให้ให้ถูกก็ได้
ประโยชน์ และบางสิ่งถ้าไม่รู้อาจได้รับอันตรายได้ ขอสำคัญจะต้องหัดใหม่ความ
สังเกตที่ขึ้น สำหรับจะได้อรรถประโยชน์และความสุขกายต่อไป"

ในชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น ซึ่งเริ่มเรียนวิชาน้อยอย่างจริงจังได้กำหนดให้
เนื้อหาสอนในเรื่อง "ธรรมชาติวิทยา" อันเป็นเรื่องธรรมชาติรอบตัวเกี่ยวกับสัตว์
คนไม่ ชาคู และปรากฏการณ์ต่าง ๆ เช่น ฝนตก พายุพัด น้ำกลายเป็นไอ ไอกลายเป็น
เป็นน้ำ ฯลฯ "ซึ่งเป็นเองตามธรรมดา" วิชาธรรมชาติวิทยาเบื้องต้นนี้เป็นพื้นฐาน
การฝึก "ความสังเกตและความคิดต่อไปในภายภาคหน้า" สำหรับนักเรียน นอกจากนี้
ยังให้เรียน "สิ่งซึ่งคนคิดค้นแต่งทำขึ้นจากธรรมชาติ สำหรับประโยชน์ซึ่งได้เป็น
อาหาร เป็นเครื่องใช้ และสินค้า" วิธีการเรียนการสอนนี้ให้ใ้ใจการ "เรียนจาก
ธรรมชาติ และห้ามไม่ให้นักเรียน เรียนจากแบบเรียน เพราะจะขาดความคิดและ
ความสังเกตสิ่งทั้งหลายตามที่เป็นจริง"

การเรียนวิชานี้ในชั้นมัธยมกลางและปลาย เป็นการเรียนวิทยาศาสตร์
ระดับสูงในวิชาฟิสิกส์ กลศาสตร์ ไฟฟ้า ความร้อน แสงและเสียง ตลอดจนชีววิทยา
และฝึกหัดในห้องทดลองปฏิบัติการควย โดยถือเอาวิชาเหล่านี้เป็น "อาการแห่งธรรมชาติ
รู้เหตุผลที่หากจะเป็นไปตามธรรมชาติที่ดี สำหรับประกอบให้ใช้ประโยชน์ และหลัก
ปราศจากอันตรายที่สำคัญที่เกี่ยวข้องของควยชีวิตมนุษย์"

1 เรื่องเดียวกัน.

2 เรื่องเดียวกัน.

3 เรื่องเดียวกัน.

4 เรื่องเดียวกัน.

ข. ความรู้เกี่ยวกับมนุษย์ จากความเชื่อพื้นฐานที่ว่า มนุษย์มีองค์ประกอบ
 แบ่งเป็นกายและจิต กายคือส่วนที่จับต้องได้ เป็นวัตถุซึ่งมีคุณสมบัติที่สร้างความรู้สึก
 ของการปัจจัย 4 คือ อาหาร เกราะงุ่นง่าม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค ปัจจัย 4 นี้ก็คือ
 ทรัพยากรที่มีอยู่โดยธรรมชาติ คือ "เกิดเองเป็นเอง" แต่ถูกมนุษย์นำมาประดิษฐ์
 แปรรูปเพื่อประกอบสร้างความสะดวกอันเป็นประโยชน์ต่อกายของมนุษย์ ส่วนจิตนั้นเป็น
 ส่วนละเอียดอ่อน จับต้องไม่ได้ แต่เป็นความรู้สึกนึกชอบชั่วดี ที่เรียกว่า สติปัญญา
 การเรียนรู้ความจริงเกี่ยวกับกาย เป็นความรู้สึกที่นำเอาปัจจัย 4 นั้นมาใช้ได้อย่างถูกต้อง
 เหมาะสม ก่อให้เกิดความสุขทางกาย และอยู่ในสภาพสมดุลภายใต้การควบคุมของจิต
 ควบคู่กันที่ของศึกษาความรู้ เกี่ยวกับจิต ซึ่งเป็นการหาเหตุผลในการตัดสินใจการกระทำ
 ของมนุษย์อย่างมีสติสัมปชัญญะ การค้นหาความจริงเกี่ยวกับจิต จึงเป็นการฝึกฝนจิตใจ
 ให้ตั้งงามยิ่งขึ้น กล่าวคือ ไม่หลงผิดปล่อยให้กายมีอำนาจเหนือการตัดสินใจของจิตได้
 ความรู้ เกี่ยวกับมนุษย์จึงแบ่งเป็นความรู้ทางกายและความรู้ทางจิต

ความรู้ทางกายนั้น ได้แก่ ความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติ ดังได้กล่าวมาแล้ว
 และความรู้ที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ซึ่งจะได้อธิบายต่อไป

ความรู้ที่มนุษย์สัมพันธ์กับธรรมชาติ เป็นความรู้ที่ว่าด้วยการนำเอาปัจจัย 4
 มาใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อชีวิตมนุษย์โดยตรง ได้แก่ วิชาดาราศาสตร์ สุขวิทยาและสัตวศาสตร์
 อันเป็นส่วนหนึ่งของวิชาวิทยาศาสตร์ในชั้นมัธยมต้น - กลาง ซึ่งได้พัฒนาเป็นวิชาเคมี
 ฟิสิกส์ศาสตร์ ซึ่งเป็นวิชาวิทยาศาสตร์ระดับสูงในชั้นมัธยมปลาย วิชาทั้งกล่าวนี้นี้
 ให้ความรู้เกี่ยวกับอวัยวะในร่างกาย และระบบการทำงานที่สัมพันธ์กัน อันทำให้ร่างกาย
 มีชีวิตอยู่ได้อย่างแข็งแรงและมีความสุข วิชาเหล่านี้จึงอธิบายถึงเรื่องสิ่งจำเป็นในการ
 เติบโตร่างกาย ได้แก่ อากาศ อาหาร น้ำ การออกกำลังกาย และหลักการสุขาภิบาล
 ในเรื่องการรักษาโรค ตลอดจนเครื่องใช้และบ้านเรือนที่อาศัย วิธีการป้องกันโรคภัยไข้เจ็บ
 ตลอดจนการปฐมพยาบาล ความรู้เหล่านี้ช่วยให้นักเรียนสามารถปฏิบัติต่อร่างกายได้

อย่างถูกต้อง เป็นการรักษาวิตีใหม่มีความสุขสบาย

วิชาที่เป็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติอีกวิชาหนึ่งคือ วิชาชีพ เป็นการให้ความรู้ทางเทคนิคการผลิตขั้นพื้นฐาน เป็นความรู้ในการใช้แรงของมนุษย์ ให้เกิดผลประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ เช่น ที่ดิน สัตว์ และพืช การเรียน วิชาชีพนับจัดใหม่ในชั้นประถม 3 เพียง 2 ชั่วโมง/สัปดาห์ เพื่อเป็นพื้นฐานทั้งสำหรับ นักเรียนที่ศึกษาต่อในชั้นสูง และนักเรียนราษฎรสามัญที่ไม่ได้ศึกษาในชั้นสูงสามารถ เรียนต่อประถมวิสามัญปีที่ 4 - 5 เพื่อฝึกหัดวิชาชีพโดยตรงได้ โดยให้นักเรียนที่จบ จากโรงเรียนแล้วหาเลี้ยงชีพในทางใดทางหนึ่ง เหมาะแก่การอุปและทองถิ่นที่ตน อาศัยอยู่ การเรียนวิชานี้ เริ่มด้วยวิชาวาดเขียน ซึ่งเรียนมาตั้งแต่ประถมต้น อันเป็น วิชาฝึกหัดความสังเกตจากวัตถุที่เห็นจากอายตนะ และถ่ายทอดออกมาด้วยแบบเส้น ลึกขัณฑ์ต่าง ๆ ซึ่งเป็นการฝึกหัดฝีมือ อันจำเป็นต่อการศึกษาในชั้นสูงต่อไป วิชาวิสามัญ อาชีพในชั้นประถมนี้ แบ่งออกเป็น 3 ประเภท คือ กสิกรรม หัตถกรรม และพลิชยกรรม ซึ่งให้นักเรียนเลือกเรียนให้เหมาะแก่สภาพภูมิประเทศ กสิกรรมถือว่ามีค่าสำคัญ มากที่สุด เพราะเป็นอาชีพส่วนใหญ่ของราษฎร วิชานี้แบ่งเป็นการทำสวน ทำนา ได้ยง เบ็ด ไก่ และหมู วิชาทำสวนซึ่งถือว่ามีค่าสำคัญที่สุด เพราะเป็นวิชา "ลำต้นแห่งวิชา กสิกรรม วิชาทำนาเป็นแต่เพียงสาขา" นักเรียนจึงต้องเรียนการ ทำสวนก่อนวิชา กสิกรรม มีความสำคัญต่อการประกอบอาชีพของนักเรียนหัวเมืองมาก เพราะ วางจุดมุ่งหมายในการสอนไว้ว่า "ถ้าเป็นทำเลที่เหมาะสมแก่การ กสิกรรม ก็ปลูกความรักในส่วนนี้ให้เกิดขึ้นในนักเรียนทุกคนใหม่มีความรู้พอทำได้ เพื่อว่านักเรียน ออกจากโรงเรียนแล้ว จะได้พอใจที่จะหาเลี้ยงชีพในทางนี้" อย่างไรก็ตาม

¹ หจข., ร.6 ศ.2/12, ประมวลุศึกษาพิเศษ หัวข้อการสอนสำหรับ ประถมศึกษา.

² หจข., ร.6 ศ.2/11, หลักสูตรสามัญศึกษา.

ระดับความรู้ในการสอนวิชานี้เป็นเพียงความรู้ขั้นพื้นฐานเกี่ยวกับเทคนิค เครื่องมือในการผลิตอย่างง่ายเท่าที่ทำได้ในชุมชน เน้นการใ้ประโยชน์ประชาชาติ ส่วนความรู้ในกรรมวิธีการผลิตนั้น ก็เป็นระดับเท่าที่ชาวบ้านปฏิบัติกันอยู่ มิได้มีความรู้ทางการผลิตที่แปลกใหม่เพิ่มขึ้น นอกจากให้มีความรู้ในการลงทุนเบื้องต้น ควบคู่การจัดทำบัญชีรับ - จ่ายเงินประจำปี อยากรู้ก็ตาม มีการให้คะแนนปฏิบัติสำหรับการทำสวน - นา และให้ใ้เปลี่ยนแปลงทดสอบที่บ้านได้

ส่วนวิชาหัตถกรรม เป็นการฝึกหัดช่างฝีมือ ช่างจักจตุรัสหัตถกรรมศิลป์ในวิชาต่าง ๆ คือ ช่างไม้ ช่างกลึง ช่างจักสาน การทอผ้า การทอเสื่อ และทำเชือก ตลอดจนงานช่างเย็บ และช่างเหล็ก อยากรู้ก็ตาม เทคนิคและความรู้ทางฝีมือในขั้นนี้จำกัดอยู่เพียงให้เป็นลูกมือ หรือทำการเล็ก ๆ น้อย ๆ พอประกอบอาชีพโดยลำพังตนเองได้² สำหรับพลชยกรรมเป็นการสอนวิชาค้าขายภายในเบื้องต้น เช่น การค้าขายส่ง - ปลีก ควบเงินสด - เชื้อ รู้จักราคาสินค้า วัสดุเหตุการณ์ขึ้น - ลงราคา รู้จักกำหนดราคา รู้จักทำเลขใจหยเพื่อคำนวณในการค้าขาย วิธีทำบัญชีสินค้า และรู้ภาษาต่างประเทศ โดยเฉพาะภาษาจีน จึงจำเป็นต่อการค้า³

ความรู้ทางจิตเป็นความรู้เกี่ยวกับจิตมนุษย์ในฐานะปัจเจกชน เป็นความรู้ที่ฝึกหัด "กล่อมเกล้าอหยาสัยใจคอ ฝึกหัดให้เป็นคนนิสัยอันดี"⁴ เพราะคุณสมบัตินี้มี

1 หจข., ร.6 ศ.2/12, ประมวลูศึกษาพิเศษ หัวข้อการสอนประถมศึกษา.
 2 เรื่องเดียวกัน.
 3 เรื่องเดียวกัน.
 4 หจข., ร.6 ศ.2/11, ประมวลูศึกษา หลักสูตรสามัญศึกษา.

ผลต่อสังคม คือ "เพื่อโตขึ้นจะใคร่เป็นพลเมืองดี รู้จักแสวงหาอาชีพในทางที่ชอบ"¹
 การหาความรู้ทางจิตตนุขยนี้ ท่องเริ่มจากปัจเจกชนซึ่งถือว่าตัวตนของแต่ละคน
 มีอำนาจในการตัดสินใจด้วยตนเอง โดยมีธรรมชาติ ซึ่งกำหนดไทม์ไลน์อยู่คนเดียว
 ไม่ได้ ต้องพึ่งพาอาศัยกัน ทำให้มีการรวมกลุ่มสังคมตั้งแต่ระดับเล็กที่สุด คือ ครอบครัว
 จากนั้นก็ขยายใหญ่เป็นวงศ์ตระกูลและชาติ ดังนั้นมนุษย์จึงต้องเรียนรู้ ซึ่งแบ่งเป็น
 หลายระดับ ความรู้ในส่วนนี้ ไม่แตกตลงไปจาก ความรู้จริยธรรมในการศึกษาสมัย
 รัชกาลที่ 5 ถึงกลามาแล้วในเรื่องของความซื่อสัตย์ กลาหาญ ความเพียร เป็นต้น
 แต่มีจริยธรรมบางอย่างที่ผู้นำรัฐของการให้ "คนดี" ของรัฐยึดถือและปฏิบัติ เช่นการ
 ซักัดความคิดที่น่าซึ่งความสงบภายในรัฐ เช่น "ความเป็นคนต้นขาที่ไม่มีเหตุผล
 เช่น ชาวผีฟ้าจ หรือชาวหลอกดวงของคนในยุคนั้น ทุจริตที่เรียกว่า ผีบุญ"²
 หรือ จริยธรรมที่เป็นค่านิยมซึ่งผู้นำรัฐ คือ รัชกาลที่ 6 ทรงเป็นผู้นำการปลุกฝัง คือ
 ความคิดอันเป็นค่านิยมในเรื่องความเป็นสุภาพบุรุษ จริยธรรมข้อนี้ ได้รับการปลุกฝัง
 ผ่านวิชาลูกเสือ คุณสมบัติของสุภาพบุรุษคือ มีฝีมือและความรู้ในธุรกิจสามัญ "อันเป็น
 การสร้างปฏิภาณไหวพริบในการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า "รักษาตัวรอดพ้นจากอันตราย
 และความยากลำบากต่าง ๆ เมื่อถึงคราวเขาที่กันดาร"³ วิชานี้เป็นการสอนการปฏิบัติ
 ตนให้รู้จักช่วยตัวเอง นับตั้งแต่กิจกรรมในครัวเรือน เช่น หุงต้มอาหาร เย็บซุน
 เครื่องนุ่งห่ม ทำที่ปักอาศัยสำหรับตนเองในที่กันดาร⁴ และให้รู้จักช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้น

¹ เรื่องเดียวกัน.

² หลวงผลสัมฤทธิ์กสิกรรม (ผล สิ้นสุระเวชญ), หลักแห่งกสิกรรม
 ภาคผนวกท้าย ซึ่งเป็นการประกาศกระทรวงธรรมการ ซึ่งแจ้งเรื่องราวของคลังวิทยาคม.

³ หจข., ร.6 ศ.2/114, ประมวลศึกษา หลักสูตรสามัญศึกษา.

⁴ เรื่องเดียวกัน.

จากอันตราย รู้จักฝึกหัดความสังเกต สร้างไหวพริบในการสำรวจเส้นทาง และให้รู้จักฝึกซ้อมร่างกายให้สมบูรณ์แข็งแรงตามวัย ฝึกหัดระเบียบวินัยยิมนาสติกกัตถุณ และการละเล่นที่เป็นประโยชน์ อย่างไรก็ตาม หลักสูตรวิชาลูกเสือ¹ ในทางปฏิบัติแล้ว ยิ่งสำหรับลูกเสือระดับมัธยมมีเป้าหมายเป็นการพัฒนาจิตใจที่ขยายไปสู่ความสำนึกแห่งชนชาติตามกระแสความคิดชาตินิยม ตามพระบรมราโชบายของรัชกาลที่ 6 ซึ่งอุดมการณ์ส่วนนี้ จะพูดถึงในส่วนที่ว่าด้วยจริยธรรมทางสังคมต่อไป

ค. ความรู้เกี่ยวกับสังคม เป็นความรู้ในเรื่องการรวมกลุ่มสังคมระดับชาติทั้งชาติไทย และชาติอื่น ๆ ในโลก ที่ติดต่อกันมาช้านานกับชาติไทย อันเป็นเรื่องเกี่ยวกับภูมิประเทศ เมืองท่าต่าง ๆ สินค้าและทรัพยากรที่สำคัญ กับประวัติความเป็นมาของชนชาตินั้น จุดมุ่งหมายของการเรียนวิชานี้เพื่อ "ให้ความรู้เรื่องบ้านเมืองของตนเองว่าเป็นอย่างไร ไฉนจึงตั้งหลักฐานเป็นปึกแผ่นแน่นหนาได้" และให้รู้เรื่องราวของชนชาติอื่นในโลกเพื่อจะใคร่ถึง "ประเทศและชาติอันสำคัญอันใดทั้งตัวซึ่งมีความเจริญแล้ว และกลับเสื่อมลงและคงอยู่อย่างใด ความเจริญของชาติใหม่ ๆ ในตะวันตกสมัยปัจจุบัน และความแฉกแฉงแห่งความเจริญนี้มายังแถบตะวันออก" ทั้งนี้เพื่อให้นักเรียน "เกิดความรักชาติบ้านเมืองและคิดบำรุงชาติบ้านเมือง โดยตั้งตัวให้เป็นพลเมืองดี"

วิชาที่กำหนดให้ศึกษาในหลักสูตรในเรื่องนี้ สำหรับชั้นประถมคือ จรรยาและความรู้เรื่องเมืองไทย ซึ่งในชั้นมัธยม แยกสาขาออกเป็น ภูมิศาสตร์ โลก ภูมิศาสตร์สยาม และภูมิศาสตร์โลก พงศาวดาร โลก พงศาวดารสยาม และพงศาวดารโลก³ การสอนวิชานี้เป็นเรื่องสำคัญอย่างมากที่ให้ครูใช้วิธีการสอนด้วยการให้เหตุผล

¹ หจข., ร.6 ต.2/11, หลักสูตรประถมศึกษา.

² เรื่องเดียวกัน.

³ เรื่องเดียวกัน.

ชักจูงให้เห็นจริง มีให้นักเรียนเป็นอำนวยการท่องเที่ยว

ความรู้ทางภูมิศาสตร์ อธิบายถึงกำเนิดของโลกและจักรวาล ตลอดจนสภาพภูมิอากาศ ภูมิประเทศ และทรัพยากรธรรมชาติ และที่สำคัญคือ สภาพที่ตั้งอาณาเขตของแต่ละประเทศ ตลอดจนอาณาเขตมณฑล ซึ่งเป็นการแบ่งเขตปกครองภายในประเทศไทยเอง โดยย่ำให้จดจำถึงหน่วยงานทางการปกครอง โดยเฉพาะ "ศาลาาภิบาลประจำมณฑล" การเรียนรู้อาณาภูมิศาสตร์ เป็นการแนะนำให้รู้จักประเทศไทยในสภาพทางธรรมชาติ โดยเฉพาะทรัพยากรธรรมชาติอันเป็นผลิตภัณฑ์สินค้า ที่นำไปค้าขายกับต่างประเทศได้

ในขณะที่ภูมิศาสตร์ เป็นความรู้เรื่องจักรวาลและความสัมพันธ์ระหว่างจักรวาล โลก และมนุษย์ ตามความรู้ในระบบเหตุผลทางวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ ซึ่งทดสอบได้โดยอายคนละนั้น ความรู้ทางพงศาวดาร และจรรยาบางสวนจะชี้ให้เห็นถึงกำเนิด และวิวัฒนาการของรัฐโบราณ จนถึงการศึกษาเป็นอาณาจักรและประเทศในขณะนั้น ความรู้ในส่วนนี้จึงเป็นความรู้ที่เกี่ยวกับชาติตนเอง

ความรู้ในเรื่องกำเนิดของรัฐได้อธิบายไว้ในแบบเรียนจริยธรรม เล่ม 4 ว่า สืบเนื่องมาจากการปกครองภายในครอบครัวที่คงรักษาระเบียบ ความยุติธรรม ให้สมาชิกครอบครัว เพราะในอดีตมนุษย์มีรากฐานกำเนิดจากครอบครัวเดียวกัน มีพ่อแม่ทำการปกครองคนในวงศ์ตระกูลเดียวกัน ครอบครัวเดียวกันนี้ได้สร้างบ้านเมือง จนเมื่อบรรพบุรุษคนตระกูลสิ้นไป จึงต้องทำการเลือกหัวหน้าขึ้นใหม่จากพี่น้องผู้มีอายุได้ในวงศ์ตระกูลเดียวกัน เพื่อทำหน้าที่ดูแลค้ำค้ำความ และเป็นผู้นำความคิดให้คำปรึกษาในการหาเลี้ยงชีพ สภาพบ้านเมืองขณะนั้น ยังมีชีวิตอยู่อย่างป่าเถื่อน ไม่รู้จักเพาะปลูก ต้องหากินตามป่าเขา ต่อมาเมื่อครอบครัวขยายมากขึ้น ทำให้ต้องอพยพไปตั้ง

ถิ่นฐานใหม่ ในสภาพภูมิประเทศที่ต่างกัน ชุมชนแห่งใหม่นี้ตั้งตัวเป็นกลุ่มใหม่ ชนบ-
 ธรรมเนียม วัฒนธรรม ภาษา กิริยาวัจจา ก็เปลี่ยนไป กลายเป็นคนต่างชาติต่างภาษากัน
 การแตกกลุ่ม แยกเป็นอิสระไม่มีความสัมพันธ์กันนี้ เมื่อถึงสมัยที่มนุษย์แต่ละกลุ่มมีความรู้
 ในการเพาะปลูก เริ่มตั้งถิ่นฐานลงในพื้นที่ที่เป็นหลักแหล่งมากขึ้น มีความต้องการที่ดิน
 และทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ทำให้มนุษยต่างกลุ่มต้องต่อสู้แย่งชิงกรรมสิทธิ์ที่ดิน
 กลุ่มที่มีพวกมากย่อมชนะ ทำให้กลุ่มพวกน้อยต้องรวมตัวกันเพื่อความเข้มแข็ง การรวม
 กลุ่มกันระหว่างพวกที่ต่างกันนี้ ต้องมีการเลือกหัวหน้ามาอำนาจขึ้นมาทำการปกครอง
 วิธีการเช่นนี้ ทำให้เกิดการเลือกพอมาน อันเป็นใหญ่ในวงศ์ตระกูลแบบเกาต่อง
 เสื่อมสลายไป ผู้นำที่เลือกขึ้นใหม่นี้มิได้พิจารณาแต่เฉพาะความอาวุโสในกลุ่ม หากต้อง
 เลือกคนที่มีความอำนาจและมีมือทางการทหารและการรบ เพื่อให้สามารถสู้รบกับกลุ่มอื่น
 ในการแย่งชิงที่ดินและผลิตผลสภาวะ การนี้แต่ละกลุ่มต้องสู้รบกัน โดยที่ฝ่ายชนะก็จะ
 กวาดต้อนผู้คนและทรัพย์สินนั้น ทำให้ชุมชนขยายตัวมีอาณาเขต คินแดนกว้างขวาง
 ตั้งบ้านเรือนและรวมเขตปกครองกันเป็นอาณาจักร โดยมีหัวหน้าสูงสุดที่มีอำนาจในการ
 รบเรียกว่า กษัตริย์ ซึ่งต่อมาอาณาจักรได้พัฒนาขึ้นมาเป็นประเทศชาติ ดังนั้น ระเบียบ
 การปกครองไม่ว่าจะเป็นรัฐแบบอาณาจักร หรือประเทศชาติ ก็มีแนวความคิดต่อเนื่อง
 มาจากลักษณะการปกครองแบบครอบครัวในชุมชนดั้งเดิม ที่จำเป็นต้องมีหัวหน้าสูงสุดทำ
 หน้าที่รักษาระเบียบในการปกครอง ซึ่งสำหรับอาณาจักรหรือประเทศก็มีรัฐบาลซึ่งมี
 ความหมายถึงคณะรัฐมนตรี และหัวหน้าคณะที่มีฐานะและวิธีการปกครองในรูปแบบที่
 ต่างกันไป ถ้าหากเป็นการปกครองแบบบริพัลลิกในสหรัฐอเมริกา ก็มีประธานาธิบดี
 เป็นประธานของรัฐบาล อังกฤษก็มีพระมหากษัตริย์เป็นประธานเช่นเดียวกับ รัฐบาล
 สยามในขณะนั้น ซึ่งในที่นี้รัฐบาลที่มิได้ขึ้นอยู่กับระบบวิธีการปกครอง แต่ขึ้นอยู่กับว่า
 รัฐบาลประเทศใดมีกฎหมายที่ให้คามยุติธรรมแก่คนทุกชนิต ทุกตระกูล เช่นเดียวกับ
 พ่อแม่ปกครองครอบครัวได้อย่างไม่ลำเอียงเพียงธรรมจึงเป็นพ่อแม่ที่ดี

แนวความคิดในเรื่องกำเนิดและวิวัฒนาการของรัฐดังกล่าว ได้นำมาอธิบายปรากฏการณ์ของกำเนิดและพัฒนาการความเป็นมาของรัฐของคนไทยในวิชาประวัติศาสตร์ ซึ่งเป็นวิชาที่ว่าด้วยพงศาวดารของคนไทย ซึ่งแบ่งได้เป็น 3 ช่วง คือ

- พงศาวดารเดิมของไทย
- พงศาวดารตอนตั้งประเทศสยามคราวก่อสร้างกรุงศรีอยุธยา
- พงศาวดารตอนกรุงศรีอยุธยา กรุงธนบุรี และ กรุงเทพฯ

พงศาวดารเดิมของไทย เป็นเรื่องกำเนิดชนชาติไทย และการอพยพโยกย้ายของชุมชนก่อนการตั้งอาณาจักรในเขตสยามประเทศ เป็นการพิสูจน์ที่มาและอายุอันเก่าแก่ของชนเผ่าไทยว่า มีมาตั้งแต่ก่อนพุทธกาล เป็นชุมชนแบบชนเผ่าอยู่ในแถบตอนใต้ของประเทศไทย แถบลุ่มแม่น้ำแยงซีเกียง สุนทวำ กุยจิว กวางคัง กวางไส ซึ่งมีหลักฐานยืนยันความจริงข้อนี้ได้จากการที่ปัจจุบันยังมีชุมชนเผ่าไทย ที่มีภาษาพูดและวัฒนธรรมไทยตกค้างอยู่ในแถบนั้น ต่อมาเนื่องจากการเพิ่มของกำลังคนชุมชนขยายใหญ่ขึ้น ประกอบกับการรุกรานของกองทัพจีนที่ขยายอาณาเขตลงมาทางใต้ ทำให้ชนเผ่าไทยเริ่มอพยพโยกย้ายออกจากถิ่นเดิมแยกเป็น 2 ทาง แถบลุ่มแม่น้ำสาละวินส่วนหนึ่ง และยกมาทางแถบลุ่มน้ำโขง ทั้งชุมชนในบริเวณสิบสองจุไทยอีกส่วนหนึ่ง ชุมชนทั้งสองเป็นอิสระไม่ขึ้นต่อกัน ต่อมาภายหลังจึงมีการรวมกันเพื่อสร้างความเข้มแข็ง มีราชธานีอยู่ที่เมืองแฉ่ง² เช่นเดียวกับชนเผ่าไทยที่ยังตกค้างอยู่ทางตอนใต้ของจีนก็โคพย้ายวมรวมกันตั้งแคว้นทั้ง 6 เป็นอาณาจักรเดียวกัน และสามารถต่อต้านการรุกรานของจีนได้สำเร็จ³ ซึ่งต่อมาอาณาจักรแห่งนี้ก็ถูกจีนทำลายลงได้อีก ทำให้มีการอพยพลงมาสมทบกับกลุ่มคนไทยทางใต้ในเมืองแฉ่ง และแยกย้ายกันตั้งเมืองต่าง ๆ ผสมผสานกับชนชาติเดิมในแถบนี้คือ พวกเขมร และละว้า ทำให้มีการสู้รบ และอพยพบ้านเมืองลงมาทางใต้⁴

¹ หจข., ร.6 ศ.2/11, ประมวลคดีศึกษา ภาค 2 หลักสูตรสามัญศึกษา.

² เรื่องเดียวกัน.

³ เรื่องเดียวกัน.

⁴ เรื่องเดียวกัน.

เรื่องราวของดินกำเนิดและสาเหตุการอพยพโยกย้าย ตลอดจนการตั้งชุมชนในอดีตของชนเผ่าไทยนี้ เป็นความพยายามปลุกฝังความคิดให้นักเรียนเห็นถึงชาติกำเนิดอันเก่าแก่ของชนเผ่าไทย ที่รักเอกราชและอิสรภาพ ไม่ยอมตกอยู่ใต้อาณาจักรครอบครองของชาติอื่น จึงทำให้ทองอพยพลงมาจากไตไพนจากการรุกรานของจีน นอกจากนี้ ยังเป็นการชี้ให้เห็นถึงความต่อเนื่องของเชื้อชาติเผ่าเดียวกัน คือ ชนเผ่าไทย ถึงแม้จะมีการแยกย้ายกันตั้งเมืองและราชธานี จนกระทั่งมีความแตกต่างกันในภาษาและวัฒนธรรมเพราะ "ต้องสมาคมกับคนในที่นั้น ๆ เช่น ภาษาปนกับจีนบ้าง แกวบ้าง เขมรบ้าง เป็นต้น" แต่ในความเป็นจริงแล้ว "ชาวไทยมณฑลพายัพ มหาราษฎร์ อุดร อุบล รอยเอ็ด ก็เป็นพวกไทยที่สืบเนื่องมาแต่ตอนเหนือด้วยกัน" และที่สำคัญอีกประการหนึ่ง คือ ชี้ให้เห็นถึงการต่อสู้เพื่อเอกราช และการรวมตัวกันของเมืองต่าง ๆ ที่มีเชื้อชาติเดียวกัน เพื่อสร้างอำนาจและความเข้มแข็งเป็นอาณาจักรเดียวกันของราชธานีไทยสมัยนั้น

การสร้างจิตสำนึกให้นักเรียนใคร่รู้ถึงลักษณะประจำชาติของไทยว่ามีประวัติอันยาวนานสืบเนื่องกันมาตั้งแต่ครั้งเป็นชุมชนดั้งเดิมก่อนพุทธกาล และมีเรื่องราวการพัฒนาของรัฐเป็นอาณาจักรด้วยสาเหตุของการรวมตัว คือ รักษาเอกราชและต่อสู้เพื่อไพนจากการรุกรานของชาติอื่น อันมีผลให้ประวัติการตั้งชุมชนเผ่าไทยนี้ต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบันนี้นั้น เป็นการปลุกฝังความภูมิใจในความยิ่งใหญ่และเก่าแก่ในชนชาติ เป็นจุดเริ่มต้นของความรักชาติไทย เกิดขึ้นในตัวนักเรียน

¹ เรื่องเดียวกัน.

² เรื่องเดียวกัน.

พงศาวดารตอนตั้งประเทศสยาม ก่อนการตั้งกรุงศรีอยุธยา เป็นเรื่องราวของการตั้งอาณาจักรโยนก เชียงแสนของชนชาติไทย ในแถบตอนกลาง พัฒนาการและความสัมพันธ์ของรัฐที่เริ่มขยายตัวขึ้นจากชุมชนขนาดใหญ่เรียกว่า โยนก ที่มีผู้นำเป็นกษัตริย์ และขยายอาณาเขตการตั้งชุมชนออกไปด้วยการส่งพระโอรสซึ่งมีอยู่หลายพระองค์ออกไปตั้งเมืองต่าง ๆ พระโอรสบางพระองค์ที่พระสตีปญญาภวาทัญญู สามารถรวมชุมชนอันขยายเมืองเป็นแคว้นในบางรัชกาล ทำให้มีแคว้นแคว้นอิสระเกิดขึ้นหลายแห่ง โดยที่กษัตริย์เหล่านั้นมีความสัมพันธ์เป็นเครือญาติกัน ลักษณะเช่นนี้เป็นรูปแบบของรัฐที่ขยายตัวออกโดยอาศัยวิธีการปกครองแบบครอบครัว "เป็นเมืองพี่เมืองน้องกัน" เรื่องราวของอาณาจักรโยนกเชียงแสนนี้ มีความสำคัญอยู่ที่แคว้นต่าง ๆ ซึ่งราชธานี เมืองขึ้น และกษัตริย์องค์สำคัญในแคว้นที่สำคัญ ต่อมาอาณาจักรแห่งนี้เสียให้แก่การรุกรานของขอม ทำให้เกิดการอพยพของคนไทยลงมาทางตอนใต้ ซึ่งเป็นดินแดนที่อยู่ในความปกครองของขอม และเป็นที่ประดิษฐานของพระพุทธศาสนา และมีการเผยแพร่ของศาสนาพราหมณ์อยู่แล้ว คนไทยจึงใคร่รวมตัวเข้ากับผู้นำคนไทยซึ่งตั้งชุมชนอยู่ในสุโขทัยก่อนแล้ว ซึ่งต่อมา คือ พ่อขุนศรีอินทราทิตย์ และโค่ประกาศอิสรภาพจากขอม ทั้งคนเป็นอาณาจักรอิสระ มีสุโขทัยเป็นราชธานี อาณาจักรสุโขทัยจึงถือเป็นอาณาจักรแรกของคนไทยในดินแดนสยามประเทศ

พงศาวดารตอนกรุงศรีอยุธยา กรุงธนบุรี และกรุงเทพฯ พงศาวดารตอนนี้

กล่าวถึง เรื่องราวที่แสดงให้เห็นถึงความต่อเนื่องกันของรัฐแบบอาณาจักรในดินแดนซึ่งเป็นที่ตั้งของประเทศสยาม เป็นช่วงที่อาณาจักรของคนไทยตั้งมั่นคง สถาปนาอาณาจักรไปได้กว้างขวาง และมีผู้นำซึ่งมีความเข้มแข็งและมีอำนาจทางการเมือง มีพระปรีชาสามารถในการจัดระเบียบการปกครอง ความสำคัญที่ต้องเรียนรู้จากประวัติของอาณาจักรเหล่านี้ ได้แก่ พระปรมานุชิตยอของกษัตริย์ในแต่ละรัชกาล บทบาทของกษัตริย์องค์สำคัญ ๆ

ในการทำสงครามกับอาณาจักรอื่น ๆ การแผ่พระราชอาณาเขต และการสูญเสียพระราชอาณาเขต ตลอดจนการเสียดินแดนหรือยุบยา บทบาทในการตรากฎหมายจัดระเบียบประเพณีการปกครอง และบทบาทในการสร้างความสัมพันธ์กับต่างประเทศ ทั้งในด้านการค้าหรือราชการอื่น ๆ ทั้งนี้เพื่อให้เห็นความต่อเนื่องกันของอาณาจักรว่า "เดิมสืบกันมาแต่ไหน รวบรวมกันเข้าอย่างไร ตองแซงขันตอสูกับใครบ้าง แล้วเปลี่ยนมาโดยลำดับแล้วจนตั้งลงเป็นหลักฐานตั้งปรากฏทุกวันนี้อย่างไร"²

ความต่อเนื่องของประวัติศาสตร์ของคนไทย ซึ่งมีผู้นำคือ สถาบันกษัตริย์ที่ปกครองอาณาจักรสืบต่อเนื่องกันมาโดยรักษาประเพณี ขนบธรรมเนียมกฎหมายและระเบียบการปกครองมาโดยตลอด ความรุ่งเรืองกลายเป็นการกำหนด อุดมการณ์อันเป็นจรรยาที่สร้างความกตัญญูต่อชาติและองค์พระมหากษัตริย์ในฐานะผู้นำที่ให้คุณแก่ชาติบ้านเมือง

ประวัติความเป็นมาของรัฐในพงศาวดารนี้ ได้รับการอธิบายจากผู้นำรัฐผ่านระบบการศึกษา เพื่อขยายความหมายของ "ชาติ"¹ ซึ่งมีความเห็นต่างกันเป็น 2 แนวทางคือ

1. แนวความคิดที่เห็นว่าชาติ คือ กฎหมายการปกครองของประเทศ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี เป็นผู้อธิบายความหมายนี้อย่างชัดเจน โดยที่ทวนซ้ำให้เห็นถึงประวัติพัฒนาการของชนชาติไทย ซึ่งได้ตั้งชุมชน จนกระทั่งมีอำนาจยิ่งใหญ่เป็นอาณาจักรนั้น ท่านเห็นว่า รัฐอาณาจักรในอดีตที่มีกษัตริย์ เป็นผู้ทรงอำนาจทางการเมืองการทหารนั้น เป็นรัฐที่ต้องทวงกรวยอยู่ตลอดเวลา ทำให้กษัตริย์หรือผู้นำรัฐ ไม่สามารถสร้างระเบียบการปกครองที่เป็นธรรม และเป็นความเจริญให้แก่บ้านเมือง ดังนั้นการเปลี่ยนแปลงระเบียบการปกครองในสมัยรัชกาลที่ 5 ที่รวมดินแดนหัวเมืองเข้ามา

¹ เรื่องเดียวกัน.

² เรื่องเดียวกัน.

สร้างเป็นอาณาจักรรัฐชาติ เป็นประเทศนี้จึงเป็นการเปลี่ยนแปลงที่สร้างความเจริญให้แก่รัฐ เพราะพระองค์ทรงปรับปรุงกฎหมายทั้งเก่าและใหม่ คัดเลือกส่วนที่ดีและเหมาะสมทันสมัย กำหนดขึ้นเป็นนิติธรรมทางการปกครองของประเทศ ซึ่งสามารถให้ความคุ้มครองอำนาจความชอบธรรมที่มีอยู่ในตัวพลเมืองทุกระดับชั้นได้ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์เห็นว่า ประเทศที่ดี ก็คือประเทศที่มีผู้ปกครอง ซึ่งสามารถใช้กฎหมายปกครองอาณาจักรได้อย่างสงบและยุติธรรม โดยไม่จำกัดวาทองเป็นระบบการปกครองรูปใด กฎหมายที่เป็นธรรมนั้นสามารถกำหนดใ้ราษฎรทุกคนต้องเคารพกฎหมาย แม้แต่องค์พระมหากษัตริย์ นอกจากนี้ยังกำหนดหน้าที่ของคนในสังคมด้วยความรับผิดชอบ โดยถือว่าการปฏิบัติตามหน้าที่ ที่ได้รับมอบหมายและการร่วมกันพิจารณาแก้ไขความบกพร่องของชนบระเพณีที่ยังล้าสมัยในสังคมไทย เป็นการแสดงออกถึงความรักชาติ

2. แนวพระราชดำริเรื่องชาติของรัชกาลที่ 6 จากพระบรมราโชวาทปลุกใจเสือป่า ซึ่งใช้เป็นแบบเรียนในการสอนวิชาจรรยา และวิชาลูกเสือ สะท้อนให้เห็นถึงความหมายของการเป็นชาติในประเด็นที่ต่างจากความคิดของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี กล่าวคือ ทรงชี้ให้เห็นว่า สังคมเกิดขึ้นจากธรรมชาติของมนุษย์ที่รวมตัวกันขึ้นเป็นคณะ เพื่อคอยป้องกันศัตรู คุ้มครองเลือกหัวหน้าที่มีความสามารถทั้งการทหารและฝ่ายพลเรือน สำหรับสังคมไทยในอดีตในยุคที่มีการก่อตั้งอาณาจักร โดยการรวมกลุ่มของชนชาติไทยเพื่อตั้งตนเป็นอิสระนั้น สังคมขณะนั้นต้องมีการปกครองแบบทหารโดยที่พระมหากษัตริย์เป็นผู้นำนักรบ และไพร่พลเมืองชายฉกรรจ์ฝึกหัดการทหารและกองทัพตั้งแต่เล็ก จึงทำให้บ้านเมืองรักษาความเป็นเอกราชอยู่รอดมาได้จนทุกวันนี้ ซึ่งปัจจัยสำคัญก็คือ การมีกษัตริย์ราชาธิปไตยผู้นำนักรบ และการปกครองระบบทหารนั่นเอง ดังนั้น ราษฎรทุกคนจึงต้องจงรักภักดี เคารพผู้มีอำนาจของราชาธิปไตย เพราะการเคารพในอำนาจกษัตริย์ก็เหมือนเคารพตัวเอง เนื่องจากกษัตริย์มีหน้าที่ป้องกันชาติ

บ้านเมืองมิให้เป็นอันตรายจากภายนอก และทำให้ชาติอยู่รอดได้ ดังนั้น กษัตริย์จึงมีอำนาจอันถือเป็นของคู่กันมากับชาติ ผู้ทำลายกษัตริย์เท่ากับทำลายชาติและความสุขของตน"

ดังนั้นจากอดีตที่มีการปกครองระบบทหาร การเปลี่ยนแปลงการปกครองในสมัยรัชกาลที่ 5 โดยได้ปรับปรุงกองทัพขึ้นใหม่ให้มีประสิทธิภาพ กำลังทัพเข้มแข็ง ทัดเทียมชาติตะวันตก จึงเป็นการสร้างความเจริญให้กับประเทศ ดังนั้นคนไทยทุกคนนอกจากพึงรักชาติด้วยการเคารพในองค์พระมหากษัตริย์แล้วยัง "ควรที่ควรรัก ในการเป็นทหาร"² ซึ่งการเป็นทหารของราษฎรในสมัยรัชกาลที่ 6 ก็คือการฝึกหัดเสียป่าอันเป็นกิจของราษฎรในการสอดแนมให้กับกองทัพเมื่อเกิดสงคราม ซึ่งถือว่าภาระนี้เป็นการเตรียมคนในชาติให้มีจิตใจเป็นทหาร เตรียมพร้อมรับการรุกรานจากต่างชาติ ซึ่งหวังร้ายต่อชาติและมีเป้าหมายในการทำลายชาติและพระมหากษัตริย์

การอธิบายเรื่องรัฐและการปกครองระบบทหาร โดยมีพระมหากษัตริย์เป็นผู้นำชาตินั้น เป็นการจูงใจให้ราษฎรนิยม ในการฝึกหัดเสียป่าและลูกเสือ ซึ่งก็คือพลเรือนในเครื่องแบบทหาร การฝึกหัดนี้ เน้นความจงรักภักดีในพระมหากษัตริย์เป็นหลัก เพราะถือว่าชาติคือกษัตริย์

¹ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, ปลุกใจเสียป่า, ในประยูทธ สิทธิพันธ์, ลูกเสือ 4 แขนง, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์รวมชาว, 2519), หน้า 35 - 41.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 46 - 48.

³ ประยูทธ สิทธิพันธ์, ลูกเสือ 4 แขนง เรื่อง ข้อบังคับลักษณะปกครองลูกเสือพุทธศักราช 2461, หน้า 94.

ความคิดในเรื่องชาติตามแนวพระบรมราโชบายนี้ ได้รับการปลูกฝังอย่างแน่นแฟ้น ในระบบการศึกษาในหลักสูตรวิชาลูกเสือ พระองค์โปรดให้ตั้งกองลูกเสือนักเรียนในโรงเรียน รัฐบาลระดับมัธยมศึกษา ทั้งในกรุงเทพฯ และหัวเมือง ทรงให้กองลูกเสือนักเรียนเข้าร่วม กิจกรรมซ้อมรบเสือป่า โดยถือว่าลูกเสือคือ เสือป่าเยาวชน และให้ทำการเตรียมฝึกหัดทหาร ตั้งแต่วัยเด็ก ความใกล้ชิดตลอดจนพระราชนิพนธ์เทศนา เสือป่าที่เป็นแบบเรียนจรรยา และการอบรมลูกเสือ นั้น สร้างความยึดมั่นในพระมหากษัตริย์ ชาติ และศาสนา ทรงวางจุด มุ่งหมายของการตั้งลูกเสือขึ้นว่า

"มุ่งหมายจะให้คนไทยทั่วกันรู้สึก ว่า ความจงรักภักดีต่อผู้ดำรงรัฐสีมา อาณาจักรโดยของตามมีประเพณี ประการหนึ่ง ความรักชาติบ้านเมืองและ นิยมถือพระศาสนาประการหนึ่ง ความสามัคคีในคณะและไม่ทำร้ายซึ่งกันและกัน หนึ่ง ทั้ง ๓ ประการนี้เป็นมูลรากแห่งความมั่นคง จะทำให้ชาติของเราดำรง อยู่เป็นไทยไคสมนาม"¹

พระองค์ทรงต้องการให้ลูกเสือยึดมั่นในอุดมการณ์ "กตัญญูต่อกษัตริย์ ชาติ กฎหมายบ้านเมือง" ในการแสดงออกถึงความกตัญญูต่อสถาบันของชาติ คือ องค์พระมหากษัตริย์นั้น ก็ต้องให้ความ กตัญญูต่อตัวแทนผู้ปกครอง ซึ่งมาจากพระองค์ ด้วยการแสดงความเคารพ กล่าวคือ

"ต้อง เคารพในพระมหากษัตริย์ พระราชินี โอรสของกษัตริย์ทุก รัชกาล เสนาบดี พระราชาคณะผู้ใหญ่สมณศักดิ์ ข้าราชการต่างพระองค์ อุปราช สมุหเทศาภิบาล ราชการจังหวัด นายทหารตำรวจสัญญาบัตรที่แต่งเครื่องแบบ นายเสือป่าที่แต่งเครื่องแบบ ในฐานะที่เป็นผู้บังคับบัญชาโดยตรง และเป็น ผู้ที่มียศสูงกว่า"²

นอกจากนี้ทรงต้องการให้อบรมลูกเสือ เพื่อชักเกล้าอุปนิสัยให้นักเรียนเหล่านี้ มีลักษณะสมเป็นเยาวชนที่ดีของชาติ คือ

1 เรื่องเดียวกัน, หน้า 100.

2 เรื่องเดียวกัน, หน้า 103.

"การยอมรับลูกเสือเพื่อสร้างอนาคต และนิสัยให้แก่วัยรุ่น ให้เป็นเด็กหัวอ่อนนอนสอนง่าย ไม่ค่อยเถียงในคำสั่งสอนที่ถูก ไม่ถือตัวอวดดี ใจเป็นยุติธรรมสูง จนคนอื่นสอนไม่ได้ ต้องเคารพในโอวาทผู้ใหญ่ เสมือน มองเห็นคุณทรัพย์มาตั้งวางไว้เฉพาะหน้า มีความเชื่อคุณงามความดี และจงรักภักดีต่อชาติและพระเจ้าแผ่นดินของตน"¹

การอธิบายความหมายในเรื่องชาตินี้แตกต่างกันคือ ในกลุ่มแรกมองเห็น ความสำคัญหลักของชาติอยู่ที่ความเป็นธรรมของกฎหมายที่ไซปกครองประเทศ ส่วนกษัตริย์ ในฐานะผู้นำของประเทศนั้น มีหน้าที่รักษาให้คนในรัฐปฏิบัติตามกฎหมาย ซึ่งเท่ากับว่า กษัตริย์เองก็ต้องดำเนินการตาม กฎหมายที่เป็นธรรมนั้น ส่วนในกลุ่มหลังซึ่งเป็นกลุ่ม กระแสความคิดชาตินิยมที่เห็นว่า ความเป็นชาติอยู่ที่ใดต่อเมื่อคนในชาติซึ่งยึดมั่นใน ความสำคัญและความจำเป็นที่ต้องรักษาสถาบันพระมหากษัตริย์ซึ่งเป็นสถาบันหลักที่เกิด ขึ้นมาพร้อมกับประเพณีการปกครองแบบทหาร

ส่วนการตีความหมายเกี่ยวกับศาสนานั้น ทางมองเห็นแก่นแท้ของศาสนา ตรงกันว่า ทุกศาสนาในโลก เป็นที่มาแห่งคุณธรรม ไม่เฉพาะแต่พุทธศาสนาเท่านั้น แต่สังคมที่ดีและเป็นธรรม จักต้องมีศาสนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจราษฎรให้ยึดมั่น ในหลักแห่งธรรม สำหรับสังคมไทยนั้น พุทธศาสนาเป็นที่ยอมรับของคนไทยในช่วงที่ อพยพเข้ามาตั้งอาณาจักรในแถบสยามประเทศ มีใช้ศาสนาดังเดิมคู่กันมากับชนชาติไทย แต่พุทธศาสนาที่รุ่งเรืองในสมัยที่ชนเผ่าไทยตั้งอาณาจักรโคเชมแข็ง จึงเป็นศาสนาที่เป็น หลักธรรมที่ค้ำอยู่ในสังคม โดยที่มีสวรรค์ที่เป็นคำสอนที่เป็นจริงตามหลักวิทยาศาสตร์ ไซปฏิบัติได้อย่างกว้างขวาง การนับถือพุทธศาสนาจึงเป็นสิ่งที่เหมาะสมกับสังคมไทย อย่างไรก็ตาม การตีความและให้ความสำคัญต่อพุทธศาสนาด้วยนัยดังกล่าว มิได้สร้าง ภาพพจน์ให้เห็นว่า พุทธศาสนาเป็นองค์กรนำของรัฐ หรืออาณาจักรตามความเชื่อทาง สังคมแบบเก่า การกล่าวถึงศาสนาพุทธในกลุ่มแรก มิได้พูดถึงพุทธศาสนาในแง่ของ

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 103.

สถาบัน แรกกล่าวถึงในลักษณะรูปธรรม คือ อธิบายแก่นคำสอนตามหลักเหตุผล ซึ่งการ
 บรรจุความรู้ทางพุทธศาสนาลงในหลักสูตรการศึกษา เป็นการสร้างความผูกพันทาง
 จิตใจให้นักเรียนมีต่อศาสนา นอกจากการเรียนจริยธรรมแล้ว ยังกำหนดให้มีการ
 ขับร้องบทสวดมนต์สัการพุทธคุณ ซึ่งจัดขึ้นเป็นกิจกรรมนอกเวลาเรียน บทสวดมนต์เป็นคำ
 แปลภาษาไทย ซึ่งสรรเสริญคุณพระพุทฺธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ โดยให้ทำนอง
 ลวดต่าง ๆ เพื่อดึงดูดความสนใจของนักเรียน

ในกลุ่มหลังนั้นมีความเห็นว่ พุทธศาสนาในสังคมไทย เกิดจากการยอมรับ
 ของกษัตริย์ผู้นำรัฐเท่านั้น สถาบันพุทธศาสนามีชื่อเป็นศาสนาที่ใช่ปกครองรัฐ เพียงแต่
 มีอยู่เพื่อยึดเหนี่ยวจิตใจราษฎรให้ระหัดกันเท่านั้น ดังนั้นบทบาทของพุทธศาสนาในแง่
 ของการวางอุดมการณ์แห่งชาติ จึงมีความสำคัญรองลงมาจากกฎหมาย และกษัตริย์

เมื่อกล่าวถึงหลักสูตรตามโครงสร้างการศึกษาสมัยนี้แล้ว จำเป็นต้องแยก
 กล่าวถึงหลักสูตรการศึกษาของสตรีด้วย ถึงแม้โครงการศึกษาแบบใหม่ยอมรับสตรี
 เขาเป็นนักเรียนเช่นเดียวกับบุรุษ แต่หลักสูตรการศึกษาที่ยังกำหนดไว้สำหรับเรียนของ
 นักเรียนหญิงให้ความแตกต่างจากนักเรียนชาย ทั้งนี้เพราะสตรีในสังคมไทยยังมี
 บทบาทที่ถูกกำหนดให้เป็นช่างทอหลังในครอบครัว สตรีมีหน้าที่ดูแลระเบียบภายใน
 ครอบครัว ให้การอบรมเลี้ยงดูบุตรผู้สืบสายตระกูลโดยให้สามีมีหน้าที่ หาเลี้ยงชีพ
 แต่ระบบการศึกษาแบบใหม่ก็เห็นความจำเป็นที่ตองให้การศึกษาแก่สตรีด้วยเพื่อยกฐานะ
 และความสามารถในการปฏิบัติหน้าที่แม่เรือนให้ดีขึ้น คือ มีความรู้ทันแก่การเปลี่ยนแปลง
 ของสังคม

การศึกษาของสตรีในยุคนี้จึงไม่จำเป็นต้องอยู่ในมาตรฐานระดับเสมอกับบุรุษ กล่าวคือ กำหนดชั้นการศึกษาเพียงชั้นประถมบังคับ 3 ปี มัธยมคนและปลายรวม 6 ปี ซึ่งเสมอกับมัธยมกลางของชาย ถ้าหากต้องการศึกษาต่อวิสามัญศึกษาในชั้นมัธยมนี้ก็สามารถเรียนต่อในสายการฝึกหัดครูและพยาบาลซึ่งเป็นอาชีพที่เหมาะสมกับสตรีเท่านั้น.

ในชั้นประถมศึกษา เรียนวิชาหลักนั้นเหมือนกัน ยกเว้น ชั่วโมงเรียนภาษาไทยที่เรียนน้อยกว่า และวิชาจรยา ซึ่งต้องคัดเลือกหัวข้อที่เหมาะสมแก่สตรีเป็นพิเศษ ส่วนวิชาวิสามัญและลูกเสือนั้น วิชาวิสามัญที่ถือว่าเหมาะสมกับหน้าที่ของสตรีคือ เย็บปักถักร้อย และวิชาลูกเสือเน้นเลือกแต่หัวข้อหลักที่สอนรวมกันไว้ โดยตัดการปฏิบัติออกไป

ส่วนชั้นมัธยมซึ่งแยกหลักสูตรและโรงเรียนชาย - หญิงออกจากกัน ได้กำหนดหัวข้อวิชาเรียนบางวิชาต่างกันด้วย เช่น การเรียนภาษาไทยในชั้นมัธยมก็ถือเช่นเดียวกับชั้นประถมที่ว่า สตรีไม่จำเป็นต้องใช้เวลาในการอ่านหนังสือประเภทวรรณคดี กวีนิพนธ์ หรืออ่านหนังสือเพิ่มเติมในหอสมุดมากเท่าหลักสูตรนักเรียนชาย การเรียนภาษาต่างประเทศนั้นก็บังคับเรียนวิชาเลข มีการตัดทอนหลักสูตรบางเรื่อง เช่น การเงินระหว่างประเทศ และหมาไม่ อันเป็นการคำนวณทางการค้าขายซึ่งไม่จำเป็นที่สตรีต้องรู้ เพราะไม่เกี่ยวกับอาชีพและหน้าที่แม่เรือน ส่วนวิชาจรยา แนวทางที่ใช้เป็นหลักในการกำหนดหัวข้อที่เรียน ยึดถือเอาคานิยมสังคมที่ว่า คุณสมบัติของสตรีในสังคมไทยควรมี กล่าวคือ "จะให้เป็นที่รักกลมเกลียวสันดาน อธิยาศัยใจคอ ฝึกหัดให้สมควรแก่จะมีหน้าที่เป็นแม่เรือน และเป็นมารดาต่อไป" ดังนั้น เนื้อหาจรยาที่เรียนจึงให้สอนในเรื่องการครองตน ครองคน และครองสมบัติ¹

¹ หจข., ร.6 ศ:2/11, ประมวลูศึกษา ภาค 2 หลักสูตรสามัญศึกษา.

การครองคนนั้นคือ "รักษาหัวใจให้มีชีวิต ตั้งหัวใจให้โต" โดยต้องฝึกสอน ควบคู่กันด้วย "ให้เกิดธรรมที่จะรู้จักรักษาตัว สงวนตัว รุอาบในที่ควร รุกลาในที่ควร ใจคอหนักแน่นอดทน ไม่เบญญคนเตนงาย หูเบาปากไวใจง่าย"

ครองคนคือ "ให้รู้จักผูกใจคนให้รักใคร่ ผูกใจสามี มีความรัก และ ผู้ใหญ่ด้วยการปฏิบัติผูกใจเครือญาติและมิตรด้วยความช่วยเหลือเผื่อแผ่ ผูกใจบุตรหลาน และบริวารด้วยการผูกใจเลี้ยงดูโดยเที่ยงธรรม ประกอบด้วยความโอบอ้อมอารี เมตตากรุณา"

ครองสมบัติคือ "หาให้ชอบ ใช้จ่ายให้ควร และเก็บให้ชอบ" และการเก็บนั้น "ถ้าควรจะให้เกิดดอกผลงอกเงยโต เช่น ฝากแบงก์ใหญ่ ๆ ที่เป็นหลักฐานแล้วได้ ดอกเบี้ย ก็ดีกว่าเก็บนิ่ง ๆ"

ส่วนวิชาวิสามานยนิกให้เรียนการเรือน เป็นการฝึกหัดปฏิบัติความรู้ให้ สามารถทำหน้าที่แม่บ้านตลอดจนแม่เรือน รวมถึงการเลี้ยงดูเด็ก ซึ่งได้แก่ การเรียน เรื่องการจัดตกแต่งรักษายานเรือนให้เรียบร้อยงดงาม และรู้อุสลักษณะของการจัดบ้าน ตลอดจนถึงเรื่องใช้ในครัวเรือน การรักษาพยาบาลและการปฏิบัติซึ่งเป็นการเรียนรู้ หลักการพยาบาลไว้ การเลี้ยงและรักษาเด็ก ในการสอนหัวข้อนี้ต้องให้ความรู้เชิง จรรยา สุขวิทยา และการสุขภาพดี กล่าวคือ ให้เห็นธรรมอันเป็นหลักที่พึงปฏิบัติ ต่อสามี พ่อแม่ ญาติผู้ใหญ่ ด้วยการตอบแทนคุณยามเจ็บไข้ และให้รู้หลักสุขวิทยาใน เรื่องของการไหยา รุกการป้องกันโรคติดต่อ และนอกจากนี้ให้เรียนวิชาทำกับข้าว ให้รู้จักการถนอมรักษาอาหาร ในวิชาวิสามานยนิกสำหรับมัธยมปลายของสตรีให้เพิ่มการ ทำสวน โดยมีจุดมุ่งหมายในการเรียนวิชานี้ คือ ให้รู้ประโยชน์และความงามของ ธรรมชาติ และนำมาใช้ในการบำรุงตกแต่งบ้านเรือน เพื่อให้เกิดประโยชน์ให้เป็น ที่สำราญและเป็นการประหยัดทรัพย์ การทำสวนนี้มีทั้งสวนดอกไม้ ไม้ผลและพืชผัก

โดยให้เรียนรูลักษณะตนเอง วิธีการปลูกและหลักการบำรุง และการวางแผนสวน และวิธีประเมินดิน เป็นต้น

นอกจากนี้หลักสูตรการศึกษา英才โคเนแนะนำวิธีการเรียน - สอน สำหรับครู ไร่ประกอบเป็นแนวทาง ซึ่งจะเป็นไปตามความเห็นของสมเด็จพระเจ้า กรมหลวงพิษณุโลก

"ในการสอนควรผูกกับครูไทยแท้ที่เขาใจดีกว่า ต้องสอนด้วยตัวอย่าง ของจริงไทยเป็นจริงมากที่สุดเท่าที่จะเป็นได้ ไม่ใช่ท่องหนังสือ ซอนสำคัญนัก เพราะที่สอนกันมาแล้ว เป็นนกขุนทองเสียมาก อนึ่ง ถ้าสอนในการที่เกี่ยวกับ ธรรมชาติ (nature) ต้องให้ออกไปสอนไปแสดงนอกห้องเรียนในพื้นที่จริง คนเราน่าได้ธรรมชาติ (nature), ไร่เป็นดี โกลไปเป็นเหลวเสมอ"

ปรากฏว่าตามหลักสูตร ซึ่งโคเนประกาศใช้นั้น วิชาสำคัญอย่างวิทยาศาสตร์ ก็มีคำให้ "เลือกสอนด้วยสัตว์บางพืชบาง วัตถุบาง ส่วนแต่เอาของจริงมาสอน เป็นการเรียนจากธรรมชาติ" และห้ามไม่ให้นักเรียน "เรียนจากแบบเรียน บทเรียน ด้วยช่อง เพราะจะขาดความคิดและสังเกตสิ่งทั้งหลายตามที่แท้จริง" หรือวิชา ภูมิศาสตร์ ก็เน้นให้สอนโดยใช้การอธิบายแผนที่ประกอบให้เข้าใจชัดเจน ยิ่งในวิชา

1 เรื่องเดียวกัน.

2 หจข., สบ.001/32, ส่วนพระองค์สมเด็จพระเจ้ากรมหลวงพิษณุโลก ประชานารถ เรื่อง ความเห็นเรื่องหลักสูตรสำหรับสอนนักเรียนชั้นมูลปฐม มัชฌม อุดมศึกษา สำหรับกรมศึกษาธิการ 14 กุมภาพันธ์ 2453.

3 หจข., รร.6 ต.2/11., ประมวลศึกษา ภาค 2 หลักสูตรสามัญศึกษา.

4 เรื่องเดียวกัน.

พงศาวดาร เป็นวิชาที่กำหนดให้สอนด้วยวิธีการหาเหตุผล สร้างความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับเหตุการณ์ และระบุว่า "อย่าให้นักเรียนเบื่อหน่ายเพราะต้องใช้ความจำมากนัก"

อย่างไรก็ตาม การปฏิบัติในโรงเรียนนั้น ยังเป็นปัญหาอย่างมาก เพราะวิธีการเรียน - สอนแบบเก่าที่เน้นการท่องจำ ยังมีบทบาทและอิทธิพลอยู่มาก ที่เป็นดังนี้ เนื่องมาจากปัญหาในปัจจุบันหลายด้าน เช่น การขาดแคลนครู อาจารย์ที่ได้รับการฝึกสอนจากโรงเรียนฝึกหัดครูที่มีการฝึกอบรมการสอนในระบบโรงเรียนแบบใหม่ ยิ่งในโรงเรียนประชาบาลแล้ว ยังต้องอาศัยครูซึ่งมีคุณวุฒิความรู้เพียงฉบับมัธยม ความสามารถในการสอนเพื่อพัฒนาเหตุผลขึ้นมาจากการสังเกตของจริงที่หลักสูตรวางใจจึงเป็นไปได้ยาก อีกปัญหาหนึ่ง คือ การที่สภาพแวดล้อมความเจริญทางวัตถุยังไม่กระจายแพร่หลายทั่วไป เส้นทางคมนาคมก็ยังไม่ทั่วถึงตลอด เมื่อเป็นเช่นนั้น การสอนที่ควรใช้วัตถุอันเป็นของจริงไปแสดงก็ย่อมไม่สมบูรณ์ ยิ่งโรงเรียนในหัวเมือง การสอนในหัวข้อที่สัมพันธ์กับวัตถุจึงไม่อาจสาธิตได้จากการทดลองปฏิบัติการ การท่องจำจึงเป็นสิ่งที่ต้องใช้ในการเรียน - การสอน และยังไม่ต้องพูดถึงในหัวข้อวิชาพงศาวดารที่เน้นถึงความสำคัญของพระมหากษัตริย์ ความสำเร็จพระบรมนามากษัตริย์และเหตุการณ์สำคัญในการคชาชายและการศึกต่อกับต่างประเทศ เรื่องราวที่ต้องจดจำซึ่งมากมายดังกล่าวนี้อาจทำให้พัฒนาการของเหตุผลของครูและนักเรียนก้าวไปไกลกว่าขอบเขตที่หลักสูตรและตำราเรียนวางไว้ จากการเรียน - สอนที่ตำราเรียนและระบบห้องสมุดยังไม่เกิดขึ้น หรือมีอิทธิพลต่อกระบวนการเรียน - สอนในระบบโรงเรียน ทำให้ครูมีอิทธิพลในฐานะผู้รู้ และแหล่งความรู้ รวมทั้งเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ กำหนดการเรียนสอน และความรู้ให้แก่เด็กเรียน ซึ่งขึ้นอยู่กับครูแต่เพียงผู้เดียว ดังนั้น ถ้าครูไม่อาจหาวิธีการเรียน - สอนอันใดนอกจากการท่องจำ ความรู้ของนักเรียนก็ต้องถูกจำกัดด้วยวิธีการเรียนเช่นนั้น แต่ทั้งนี้มิใช่อยกเว้นพิเศษสำหรับสังคมเมือง โดยเฉพาะในกรุงเทพฯ

ที่ระบบสื่อสารนอกโรงเรียน เช่น หนังสือพิมพ์ และกลุ่มผู้รู้หนังสือ เช่น นักหนังสือพิมพ์ และชนชั้นกลาง นักธุรกิจ นอกเหนือจากกลุ่มข้าราชการ ปัจจุบันเหล่านี้ยอมทำใหญ่ที่ทำการ ศึกษาในระบบโรงเรียนมีความรู้กว้างขึ้นจากความรู้ที่ได้จากระบบโรงเรียน

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย